

Socijalni kapital u područjima pogođenim krizama: studija slučaja Siska

---

Šević Gržin, Lara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:125172>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Lara Šević Gržin

**SOCIJALNI KAPITAL U PODRUČJIMA POGOĐENIM KRIZAMA:
STUDIJA SLUČAJA SISAK**

Zagreb, 2023. godina

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

**SOCIJALNI KAPITAL U PODRUČJIMA POGOĐENIM KRIZAMA:
STUDIJA SLUČAJA SISAK
DIPLOMSKI RAD**

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Davorka Vidović

Studentica: Lara Šević Gržin

Zagreb,

rujan, 2023. godine

Izjavljujem da sam rad „Socijalni kapital u područjima pogođenim krizama: studija slučaja Sisak“ koji sam predala na ocjenu mentorici izv. prof. dr. sc. Davorki Vidović, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Lara Šević Gržin

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKI OKVIR: SOCIJALNI KAPITAL, CIVILNO DRUŠTVO, KRIZNA STANJA	3
2.1. Socijalni kapital: pojam i izvori	3
2.2. Dimenzije socijalnog kapitala	5
2.2.1. Norme uzajamnosti	5
2.2.2. Mreže povezanosti	6
2.2.3. Povjerenje	7
2.3. Vrste socijalnog kapitala	9
2.3.1. Povezujući i premošćujući socijalni kapital	10
2.3.2. Socijalni kapital i socijalni kapital susjedstva	12
2.3.3. Formalni i neformalni socijalni kapital	12
2.3.4. Gusti i razrijeđeni socijalni kapital	12
2.4. Civilno društvo	13
2.4.1. Civilno društvo u Hrvatskoj	13
2.4.2. Civilno društvo, udruge građana i socijalni kapital	14
2.5. Krizni događaji i stanja	15
2.5.1. Pojam i vrsta krize	15
2.5.2. Faze upravljanja krizama: Prevenција, pripravnost, reakcija, oporavak	16
3. GRAD SISAK – POVIJEST I DRUŠTVENI KONTEKST	18
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	21
5. REZULTATI	23
6. ANALIZA I RASPRAVA	33
6.1. Analiza pomoću dva tipa socijalnog kapitala	33
7. ZAKLJUČAK	37
LITERATURA	40
PRILOG	44

1. UVOD

Rad se bavi socijalnim kapitalom u zajednicama koje prolaze kroz krizne situacije. Fokus ovog rada je u jednoj studiji slučaja gradu Sisku, koji je kao grad bogate povijest i kontinuiranog urbanog života više od dvije tisuće godina, u zadnjih tridesetak godina, bio suočen s nekoliko velikih kriza. Prije početka denacionalizacije početkom devedesetih godina Sisak je imao dugu tradiciju jednog od najvećih industrijskih gradova. Tijekom Domovinskog rata proživljava socioekonomsku krizu uzrokovanu ratnim stradavanjima stanovnika, infrastrukturnom i demografskom devastacijom. U prosincu 2020. godine grad Sisak ponovo proživljava veliku krizu, uzrokovanu razornim potresom. Nakon samo trideset sekundi, sve je stalo i nestalo u trenu. Ponovo su stanovnici Siska suočeni s devastacijom infrastrukture, padom kvalitete života u razrušenom gradu, ali i sa strahom od neizvjesne budućnosti. Kriza uzrokovana potresom, otkrila je sasvim nove izazove u gotovo svim područjima života društva i zajednica, kao i ponovni utjecaja na razvoj socijalnog kapitala. Sisak je u razdoblju od 1991. do 2021. godine izgubio 20 000 stanovnika (dzs.hr, 2022).

Tema ovog rada je socijalni kapital u području pogođenom krizama. Ideja socijalnog kapitala je da su „odnosi među ljudima važni, a socijalni kontakti utječu na produktivnost pojedinaca i grupa (Putnam, 2000: 18-19). Socijalni kapital je promjenjiv i različite situacije u određenom vremenskom razdoblju mogu utjecati na njegovo smanjivanje ili povećavanje. Krize kao totalni društveni fenomen mogu nastati u različitim područjima života i utjecati na sva područja društva (Lalić, 2014: 304). U radu se istraživanje temelji na utjecaju kriza koje je grad Sisak iskusio od hrvatske samostalnosti (prvenstveno Domovinski rat i potres iz prosinca 2020. godine) na dinamiku i oblike socijalnog kapitala. Autorica rada je kao stanovnica Siska osobno zainteresirana za ovu temu jer je za vrijeme obje krize bila na području grada.

Istraživačko pitanje rada glasi: Što se događa sa socijalnim kapitalom u situacijama krize i nakon krize na području grada Siska? Cilj ove analize je utvrditi razinu i distribuciju socijalnoga kapitala na području Siska, s obzirom na pet sastavnica: civilnost, povezanost, povjerenje, suradnja, participacija (volonterstvo). Osim toga, cilj je razumjeti na koje načine krize mogu utjecati na dinamiku i oblike socijalnog kapitala u ovoj zajednici. Teza rada je formulirana na sljedeći način: Socio-ekonomske krize su različito utjecale na oblike i dinamiku socijalnog kapitala u Sisku; dok je kriza vezana uz Domovinski rat utjecala na porast socijalnog kapitala, kriza vezana uz potres ukazuje prvo na porast, a s protokom vremena i na pad socijalnog kapitala.

Metodološki pristup se temelji na studiji slučaja i višestrukim izvorima podataka. Uz desk top istraživanje koje je koristilo dostupne dokumente, zakone, statističke podatke, provedeno je i prikupljanje podataka metodom intervjua s udrugama i građanima na području Siska. Istraživanje se temeljilo na uzorku od petnaest udruge građana iz različitih područja djelovanja i 153 građana grada Siska.

Rad je strukturiran od sedam sadržajno povezanih dijelova. U prvom poglavlju pod naslovom uvod prikazane su tema rada, radna teza rada, zašto je tema istraživana, koji su problemi zajednice, struktura rada, metode istraživanja.

Drugo poglavlje daje teorijsko-konceptualni okvir objašnjava se problem pomoću dosadašnjih istraživanja različitih autora, Bourdieu, Putnam, Coleman, Šalaj, Fukuyama. Pomoću autora prikazana su određenja temeljenih koncepata pojma i izvora socijalnog kapitala, njegovih dimenzija i vrsta kao i socijalnog kapitala u Hrvatskoj. Nadalje, prikazani su pojmovi civilnog društva prema autorima Bežovan, Putnam i Šalaj, kao i kriznih stanja, pojam i vrsta kriza, faza upravljanja krizama pomoću autora Ivanović, Lalić, Hart, Boln i Štern. Treće poglavlje prikazuje povijesni razvoj grada Siska i događaje koji su uzrokovali krize na području grada.

Četvrtom poglavlje predstavlja metodologiju istraživačkog rada koje daje opis i objašnjenje metodološkog pristupa i opisuje postupke prikupljanja podataka iz različitih izvora. Peto poglavlje prikazuje rezultate istraživanja grupirane u tri kategorije udruge građana, građani (pojedinci) s prebivalištem na svojim adresama na području grada Siska i građani (pojedinci) s privremenim smještajem u kontejnerskim naseljima.

Šesto poglavlje prikazuje analizu i raspravu u kojoj se rezultati istraživanja povezuju s dva tipa socijalnog kapitala, povezujućim i premošćujućim. U zadnjem sedmom zaključnom poglavlju iznose se glavni zaključci i daje sinteza istraživanja te otvaraju i pitanja za buduća istraživanja.

2. TEORIJSKI OKVIR:

SOCIJALNI KAPITAL, CIVILNO DRUŠTVO, KRIZNA STANJA

2.1. Socijalni kapital: pojam i izvori

Socijalni kapital možemo opisati kao „skup kulturnih osobina koje stvaraju i održavaju međusobno povjerenje i suradnju među članovima određene društvene zajednice“ (Štulhofer, 2003:2). Lokalna pripadnost i moralno zajedništvo pokretačka su snaga socijalnog kapitala koja utječu na izgradnju poštivanja i povjerenja i čini temelj civilnog društva. Od pojedinca i lokalne zajednice sve počinje, a ključni indikator socijalnog kapitala je povjerenje. Pojam socijalnog kapitala u društvenim znanostima 20. stoljeća postaje važan za objašnjavanje pojedinih političkih fenomena. Od 1986. do 1995. godine razvile su se četiri osnovne teorije o socijalnom kapitalu koje su postavili: Pierre Bourdieu, James Coleman, Robert Putnam i Yoshihiro Francis Fukuyama.

Bourdieu socijalni kapital definira kao „... sumu resursa, stvarnih ili virtualnih, koji pripadaju pojedincu ili grupi kroz posjedovanje trajne mreže manje ili više institucionaliziranih veza uzajamnog poznanstva i priznanja“ (Bourdieu i Wacquant, 1992: 119). Socijalni kapital gleda prvenstveno kao kapital pojedinih osoba i grupa. Događa se da se osobni socijalni kapitali pojedinih osoba i grupa uključenih u neku aktivnost često preklapaju, što znači da se pojedinci često na neki način natječu u mobiliziranju istih resursa preko istih društvenih veza. Zato je za operacionalizaciju socijalnog kapitala u užim poljima i pripadajućim aktivnostima primjereno koristiti sociocentrične mreže (Bourdieu i Wacquant, 1992).

James Coleman vidi širu sliku socijalnog kapitala pa u njega uključuje sve vrste zajednica (ne samo elite već i pojedince bez moći), tvrdi da je socijalni kapital resurs dostupan svima koji je baziran na povjerenju i vrijednostima u zajednici, osobito važan efekt koji naglašava socijalni kapital je kreiranje ljudskog kapitala. Coleman socijalni kapital određuje kao resurs koji je “produktivan, omogućuje postizanje ciljeva koji u njegovoj odsutnosti ne bi bili mogući, te koji je kao takav prisutan u strukturi odnosa između aktera i među akterima“ (Coleman, 1988: 98).

U djelu „Kako demokraciju učiniti djelotvornom“, Robert Putnam tvrdi da se „Socijalni kapital odnosi na obilježja društvene organizacije, poput povjerenja, normi i mreža koje mogu poboljšati učinkovitost društva olakšavanjem usklađenog djelovanja“ (Putnam, 2003: 179). Sama struktura socijalnog kapitala sastoji se od: povjerenja, udruživanja i poštivanja normi

(civilnosti) (Štulhofer, 2003: 2). Upravo povjerenje između pojedinaca pozitivno utječe na njihovo udruživanje, osnaživanjem povjerenja kroz pozitivna iskustva te socijalizacijom prenosi se na nove generacije. Putnam (2003: 189) tvrdi da je povjerenje, kao temeljna sastavnica socijalnog kapitala „svojstvo društvenog sustava kao i osobno obilježje“, kada promatra socijalni kapital u cjelini kaže da „ima individualni i kolektivni aspekt“, pa tako postoji kao „privatno dobro“ ali i kao „javno dobro“ (Putnam, 2000: 20, i Putnam, 2003: 182). U susjedstvima s razvijenim socijalnim kapitalom su „javne površine čiste, ljudi su dobrohotniji i ulice su sigurnije, takve četvrti postaju bolja mjesta za odgoj djece, ne ovisno sudjeluju li svi pojedinci u aktivnostima u susjedstvu i da li se uopće međusobno poznaju (Putnam, 2000: 307).

Druga važna studija, „*Bowling Alone*“, „... detaljna je kvantitativna analiza dinamike socijalnog kapitala u Sjedinjenim Američkim državama“ (Putnam, 2000: 19). Putnam u knjizi definira pojam socijalnog kapitala negativno prema drugim oblicima kapitala: „Naspram fizičkog kapitala koji se odnosi na fizičke objekte i ljudskog kapitala koji se odnosi na svojstva individua, socijalni kapital se odnosi na veze među individuama - društvene mreže te norme uzajamnosti i povjerenja koje iz njih proizlaze. U tom pogledu socijalni kapital je tijesno povezan s onim što se ponekad nazivalo „građanska vrlina“. Razlika je u tomu što socijalni kapital naglašava činjenicu da je građanska vrlina najsnažnija ako je utjelovljena u gustim mrežama uzajamnih socijalnih odnosa. Društvo u kojemu je mnoštvo kreposnih, ali izoliranih individua nije nužno i bogato socijalnim kapitalom“ (Putnam, 2000: 19).

Socijalni kapital čine uzajamnost i povjerenje koji su utemeljeni kao norme stvoreni u društvenim mrežama. Pokazatelji socijalnog kapitala mogu biti članstva u udrugama građana, u kojima članovi aktivno sudjeluju u životu zajednice kao na primjer volonteri, putem raznih oblika ne formalnog druženja. Kao uzroke mogućeg smanjenja socijalnog kapitala u američkom društvu Putnam navodi: ekonomske poteškoće, vremenski pritisak koji ljudi imaju u vezi posla, udaljenost radnih mjesta od prebivališta, zaposlenje žena i posljedice koje to stvara na obiteljski život, češće razvode brakova, stambenu mobilnost, preseljenje u predgrađe iz gradova, razvoj komunikacijskih tehnologija, utjecaj televizije ali i revoluciju građanskih prava (npr. pokret protiv Vijetnamskog rata) kao i smjenom generacija gledano nakon 2. svjetskog rata (Putnam, 2000).

Fukuyama socijalni kapital gleda preko normi suradnje pojedinaca koje su povezane s vrlinama kao što su: pouzdanost u ispunjavanju dužnosti, čast. Povjerenje kod autora ima važnu ulogu za socijalni kapital kada govori o društvu (Fukuyama, 2000). Za autora je važan „radijus povjerenja“ pa tako razvoj socijalnog kapitala s pozitivnim posljedicama, povećava „radijus

povjerenja među grupama ljudi i može biti veći nego sama grupa i suprotno. Ispitujući razine socijalnog kapitala u području građanskog društva, zaključuje da visoka razina, utječe na stvaranje gustog građanskog društva, što je uvjet za suvremenu liberalnu demokraciju, suprotno niska razina može dovesti do lošeg upravljanja na lokalnoj i regionalnoj razini (Fukuyama, 2000). Razina socijalnog kapitala može se ustanoviti preko socijalne povezanosti koja je definirana kao "udruživanje ljudi koji žive na određenom području radi obrane ili ostvarenja nekog zajedničkog lokalnog interesa" (Forrest, Kearns, 2000: 2134, u: Ignjatović, Tomljanović: 269-286).

2.2. Dimenzije socijalnog kapitala

2.2.1 Norme uzajamnosti

Postoje tri temeljne dimenzije socijalnog kapitala: norme uzajamnosti, mreže povezanosti i povjerenje (Šalaj, 2007). Putnam socijalni kapital objašnjava kao kombinaciju mreža povezanosti, normi uzajamnosti i povjerenja. Pod pojmom uzajamnost, Putnam zaključuje da se radi o „...uopćenoj uzajamnosti kao kontinuirani odnos razmjene koji je u određenoj vremenskoj točki neuravnotežen, ali sadržava obostrana očekivanja da će ono što dajemo danas biti vraćeno u budućnosti“ (prema Šalaj, 2007:49).

Putnam je norme uzajamnosti smatrao važnim dimenzijama socijalnog kapitala, ali ih nikada nije u svojim radovima operacionalizirao i mjerio. Kada promatra odnos druge dvije dimenzije socijalnog kapitala: mreže povezanosti i povjerenje zaključuje da između njih postoji „... snažan recipročan odnos... što se više povezujemo s drugim ljudima, to im više vjerujemo i obratno“ (prema Šalaj, 2007: 49). Smatra da se razlike mogu pojaviti „.. u pitanju smjera uzročnog odnosa između tih dviju dimenzija. U „*Making Democracy Work*“, navodi kako norme uopćene uzajamnosti i mreže građanske povezanosti potiču razvoj socijalnog povjerenja i suradnje“ (Šalaj, 2007: 49,50). Zaključuje da je ipak najvažnija dimenzija socijalnog kapitala „povjerenje koje nastaje iz dva izvora: normi uzajamnosti i mreža građanske uključenosti“ (Šalaj, 2007: 50).

James Coleman smatra da društvene norme „prenose pravo na nadzor nekog djelovanja s aktera na druge, obično zato što to djelovanje ima „izvanjsko djelovanje“, to jest posljedice (pozitivne ili negativne) za druge, (Putnam, 2003: 183). Autor smatra da norme zapravo nastaju kad “neko djelovanje ima slične izvanjske posljedice za niz drugih, no tržišta se u pravu na nadzor

djelovanja ne mogu lako ustanoviti i ni jedan se akter ne može profitabilno uključiti u razmjenu kako bi stekao prava nadzora“ (Putnam, 2003: 183). Zaključak je prema autoru da se norme prihvaćaju prema ponašanju drugih ljudi, kućnim odgojem, ali i civilnim odgojem te sankcijama. Socijalni kapital je javno dobro i svaki pojedinac koristi jedan njegov dio.

Norme koje jačaju društveno povjerenje u razvoju su zbog smanjenja transakcijskih troškova i olakšanja suradnje, najvažnija od tih normi je uzajamnost. Postoje dvije vrste uzajamnosti „uravnotežena“ („specifična“) i „uopćena“ („difuzna“). Uravnotežena uzajamnost prema Putnamu predstavlja istodobnu razmjenu jednakovrijednih stvari, za razliku od uopćene uzajamnosti za koju autor kaže da se odnosi na kontinuirani odnos razmjene, koji je bez uzvrata ili neuravnotežen, ali ipak prema autoru uključuje uzajamna očekivanja da će se koristi koja su dana u sadašnjosti u budućnosti vratiti (npr. prijateljstvo) (Putnam, 2003: 184).

Ako se u zajednicama te norme poštuju, naglašava Putnam, one se učinkovitije mogu boriti protiv oportunitizma kao i problema kolektivnog djelovanja. Autor zaključuje da norma uopćene uzajamnosti služi pomirenju sebičnosti i solidarnosti i da se može povezati s gustom mrežom društvene razmjene koje su češće u zajednicama gdje ljudi imaju neku sigurnost da neće biti iskorišteno njihovo povjerenje, već nagrađeno (Putnam, 2003: 184).

2.2.2 Mreže povezanosti

Bez obzira o kojem društvu govorimo, demokratskom ili autoritarnom, kapitalističkom ili feudalnom, modernom ili tradicionalnom sva imaju nešto zajedničko, a to su mreže međusobne komunikacije i razmjene (Putnam, 2003). One mogu biti i formalne i neformalne, vertikalne ili horizontalne. „Horizontalne mreže povezuju aktere jednakog status i moći, a vertikalne povezuju nejednake aktere u asimetrične odnose hijerarhije i ovisnosti“ (Putnam, 2003: 185). U stvarnom svijetu najčešće dolazi do kombinacije vertikalne i horizontalne ovisnosti, slične skupine mogu imati različite tipove mreža.

Mreže građanskog angažmana (npr. pjevačka društva, udruge, udruženja susjeda), što su u zajednici gušće njezini građani će lakše moći surađivati radi zajedničke koristi. One imaju moćan nusproizvod zbog nekoliko razloga: „povećavaju potencijalne troškove onome koji krši neku pojedinačnu transakciju,... jezikom teorije igara, povećavaju ponavljanje i međupovezanost igara, utjelovljuju prošli uspjeh suradnje, koji može biti uzorak za buduću suradnju jačaju čvrste norme uzajamnosti (između sunarodnjaka), olakšavaju komunikaciju i

poboljšavaju protok informacija o pouzdanosti pojedinca, omogućuju prenošenje i dotjerivanje reputacije. Povjerenje i suradnja ovise o pouzdanim informacijama o prošlom ponašanju i sadašnjim interesima potencijalnih partnera, dok neizvjesnost povećava dileme kolektivnog djelovanja“ (Putnam, 2003: 186).

Putnam smatra da „...ondje gdje ne postoji prethodni primjer uspješne građanske suradnje, teže je prijeći zapreke sumnje i zabušavanja. Suočeni s novim problemima koji iziskuju kolektivno rješenje, muškarci i žene posvuda se okreću svojoj prošlosti i u njoj traže rješenja“ (Putnam, 2003: 186). Dalje navodi da vertikalne mreže ne mogu bez obzira na svoju gustoću i na važnost njenim sudionicima odražavati društveno povjerenje i suradnju, jer su vertikalni tokovi informacija u većini slučajeva nepouzdaniji od horizontalnih, jedan od razloga može biti zato što podređeni daje informacije kao osiguranje od izrabljivanja. Ne logično je da bi podređeni koji nema veze solidarnosti sa sebi jednakima htio kazniti nadređenoga, u tom odnosu prije dolazi do ovisnosti nego uzajamnosti (izrabljivanje, zabušavanje) (Putnam, 2003: 186,187). Putnam dolazi do zaključka da: „Guste ali segregirane horizontalne mreže odražavaju suradnju unutar svake skupine, dok mreže građanskog angažmana koje prekoračuju društvene podjele potiču širu suradnju“ (Putnam, 2003: 187).

Horizontalne mreže pomažu rješavati dvojbe kolektivnog djelovanja, što je organizacija po strukturi horizontalnija imat će veći institucionalni uspjeh u zajednici i dobro upravljanje, ali ako govorimo o članstvu u hijerarhijski ustrojenoj organizaciji (poput mafije) postoji mogućnost da će biti negativno povezano s dobrom upravom. Zaključak je da „brojne i snažne skupine znače slabu vladu. Snažno društvo, slaba država“ (Putnam, 2003: 187).

2.2.3 Povjerenje

Strika smatra da prema socijalnoj teoriji, povjerenje među građanima, koje je iznimno važno za izgradnju društva, pridonosi i drugim čimbenicima na tri društvene razine „makro, mezo i mikrorazini: ekonomskom rastu i učinkovitosti tržišne ekonomije, stabilnosti i efikasnosti vladavine demokracije, društvenoj integraciji, pravednoj raspodjeli javnih dobara, ali jednako tako i osobnom zadovoljstvu, optimizmu, dobrobiti, zdravlju, obrazovnim i ekonomskim postignućima građana, kao i njihovoj uključenosti u inicijative i organizacije civilnog društva (Strika, 2005: 1155).

Očekivanje koje nastaje u okviru zajednice, kako navodi Šalaj, za Fukuyamu predstavlja povjerenje, a u takvoj zajednici prevladava „pošteno i kooperativno ponašanje, zasnovano na pravilima i normama koje su odredili i usvojili članovi te zajednice“ (Šalaj, 2007: 53). Šalaj ističe kako je povjerenje bitno upravo za krize i izvanredne događaje, jer „...U gradu, suživot stanovnika povezan je suradnjom, povjerenje je usko povezano s našom procjenom ponašanja drugih ljudi, ta očekivanja mogu biti dijelom kognitivna, dijelom emocionalna, a dijelom moralna. Krize i izvanredni događaji dio su ljudskog života i zato je bitno povjerenje“ (Šalaj, 2007).

Strika za povjerenje kaže da je ključni element socijalnog kapitala, te da ga možemo promatrati kao „društveno povjerenje (u užem smislu), koje podrazumijeva horizontalno, uzajamno povjerenje među građanima nekog društva, te političko povjerenje, u smislu vertikalnog, uzajamnog društvenog povjerenja između građana i organiziranih asocijacija njihovih političkih predstavnika (političkih stranaka, lobija i sl.) (Strika, 2005: 1155). Putnam u knjizi „*Making Democracy Work*“ piše o povjerenju kao najvažnijoj dimenziji socijalnog kapitala. Za horizontalno povjerenje kaže da olakšava suradnju između građana (Putnam, 2003).

Seligman kada govori o povjerenju navodi da su socijalni odnosi između osoba obilježeni neodređenošću i nepredvidljivošću, bez obzira na njihovu univerzalnu ljudsku međuovisnost (Seligman, 1997). Autori se slažu ako su nama postupci drugih ljudi nepoznati, upravo nam povjerenje pomaže da možemo normalno funkcionirati u postojećim odnosima, povjerenje zapravo slažu se autori predstavlja očekivanja i predviđanja budućnosti koja je nepoznata, a koja ima obilježja nesigurnih i nekontroliranih uvjeta (Seligman, 1997; Sztompka, 1999).

Putnam povjerenje dijeli na uopćeno i partikularno (prema Šalaj, 2007). Za partikularno povjerenje kaže da je gusto povjerenje, koje karakteriziraju učestali osobni odnosi s određenim ljudima, dok Putnam za uopćeno ili razrijeđeno povjerenje smatra da imamo prema članovima naše zajednice koje ne poznajemo. Upravo ovo povjerenje, kaže Putnam, čini socijalni kapital, jer proširuje radijus povjerenja izvan kruga osoba koje neposredno poznajemo (Šalaj, 2007).

Putnam koristi pitanje koje postaje mjerom socijalnog kapitala, a ono glasi “općenito govoreći, smatrate li da se većini drugih ljudi može vjerovati ili držite da se u odnosima s drugim ljudima treba biti oprezan? Odgovor nam daje uvid o razinama socijalnog, uopćenog, povjerenja zapravo o stavovima pouzdanosti drugih ljudi i indikator razina socijalnog povjerenja“ (Šalaj, 2007: 56). Šalaj navodi da Putnam dolazi do zaključka nakon istraživanja da je sve manji broj ljudi koji smatraju da se većini ljudi može vjerovati, te ga objašnjava na dva načina. Prvi je da

se pouzdanost s obzirom na prošlost smanjuje, a drugi da se pouzdanost drugih ljudi nije promijenila, već da ispitanici dolaze do tog zaključka zbog osjećaja paranoje, koji su rezultat njihovog aktualnog socijalnog iskustva (Šalaj, 2007: 56).

Povjerenje je zapravo prema Putnamu „relacijski koncept, odnosno uvijek mora postojati neki objekt povjerenja, bez obzira je li riječ o drugoj osobi, grupi osoba ili instituciji“ (prema Šalaj, 2007: 58). Putnam kada govori o partikularnom i uopćenom povjerenju za partikularno kaže da mu je u temelju procjena ljudi, usko je opsegom (poznajemo mali krug ljudi) i ima orijentaciju prema prošlosti (procjena ljudi na temelju prošlih događaja), opasnosti od partikularnog povjerenja za društvo su navodi autor propuštanje koristi od kolektivnog djelovanja. Za uopćeno povjerenje Putnam kaže da je važnije za suvremena društva kao drugi tip horizontalnog povjerenja, jer pod njim podrazumijeva povjerenje koje imamo prema ljudima koje osobno ne poznajemo (prema Šalaj, 2007: 61).

2.3. Vrste socijalnog kapitala

Još jedan način na koji se može proučavati socijalni kapital je preko umrežavanja ljudi, tako razlikujemo tri tipa socijalnog kapitala: *bonding* ili povezujući socijalni kapital, *bridging* ili premošćujući socijalni kapital i *linking* ili spajajući socijalni kapital (Claridge, 2013). Povezujući i premošćujući socijalni kapital češće se koristi kod analize socijalnog kapitala u brojnim istraživanjima, dok je spajajući manje korišten u istraživanjima. Premošćujući socijalni kapital mogao bi se predočiti kao generalizirano povjerenje (zarađeno povjerenje), a povezujući kao pripisano povjerenje, vezu ta dva tipa socijalnog kapitala autori su predočili kao različite vrste povjerenja (van Staveren i Knorranga, 2007). Putnam smatra da je povezujući socijalni kapital dobar za pronalaženje, a premošćivanje za napredovanje. Opisuje povezujući društveni kapital usmjerenim prema unutra i objašnjava da on tako jača ekskluzivne identitete i promiče homogenost, dok premošćivanje socijalnog kapitala usmjereno prema van, promiče veze između različitih pojedinaca (Putnam, 2000). Healy smatra da razlikovati tri tipa socijalnog kapitala u svakodnevnom životu nije lako zbog preklapajući i višestrukih veza koje ljudi ostvaruju međusobno (Healy, 2002). U nastavku su detaljnije objašnjena ovi tipovi socijalnoga kapitala kao i socijalni kapital susjedstva, formalni i neformalni i gusti i razrijeđeni socijalni kapital.

2.3.1. Povezujući i premošćujući socijalni kapital

Pod pojmom povezujućeg socijalnog kapitala svrstavamo veze koje ostvaruju pojedinci u zatvorenim mrežama, koje su u literaturi opisane kao horizontalne veze između pojedinaca unutar iste društvene skupine. Povezujući socijalni kapital povezan je s lokalnim zajednicama (zatvorenim mrežama) koje su specifične po međusobnim poznanstvima ljudi unutar njih. Karakteristika ove vrste socijalnog kapitala je što spaja ljude koji imaju slična obilježja kao što su društvena klasa, religija, etničnost, demografske karakteristike, ali i resurse kojima raspolažu. Sličnosti možemo pronaći i u stavovima ljudi i njima dostupnim informacijama, kao i običajima, jako izraženim normama i povjerenjem. Takva vrsta socijalnog kapitala može imati pozitivne ali i negativne posljedice na društvo (Claridge, 2018c).

Ljudi putem povezujućeg socijalnog kapitala osjećaju podršku i povjerenje i lakše prolaze kroz krizne situacije kroz međusobnu suradnju (Claridge, 2018). Negativna strana povezujućeg socijalnog kapitala može se pojaviti zbog čvrsto strukturirane i ekskluzivne prirode, kroz stvaranja različitih stereotipova, mreže karakteriziraju prekomjernu povezanost koja može rezultirati pristranošću, potičući primjerice rasizam, seksizam, netrpeljivost prema različitoj grupi ljudi, iako je i on vrlo važan ljudima zbog socijalnih potpora (Claridge, 2018). Kao primjer navedeno je istraživanje Edina i Leina (1997) provedeno nad siromašnim majkama koje žive u stambenim zgradama, koje je prikazalo da se one oslanjaju na novac koji je dolazio iz mreža obitelji i prijatelja kako bi preživjele. Povezujući socijalni kapital pružio im je mogućnost da prežive, ali njihov nedostatak premošćujućeg socijalnog kapitala nije im omogućio da se povežu s pojedincima ili organizacijama izvan svojih mreža i da povećaju svoj životni standard (Edin, Lein, 1997).

Edwards smatra da se prijatelje obično smatra povezujućim socijalnim kapitalom, ali prijateljstva mogu biti navodi autor kao most koji spaja ljude različitih etničkih skupina, vjere, dobi, materijalnog statusa, obrazovanja, koji mogu omogućiti pristup informacijama i drugim skupinama ili pojedincima koji drugima nisu bili poznati (Edwards, 2004).

Premošćujući socijalni kapital čista je suprotnost povezujućem on spaja ljude koji nisu međusobno slični. Pelling i High zaključuju da premošćivanje opisuje društvene odnose razmjene, često povezivanja između ljudi sa zajedničkim interesima ili ciljevima, ali suprotnog društvenog identiteta (Pelling, High, 2005). Pojavljuju se veze koje stvaraju pojedinci između različitih društvenih skupina, povezuje ljude koji međusobno nisu slični.

Kod premošćujućeg socijalnog kapitala pojavljuju se vertikalne veze, u kojima članovi jedne društvene skupine imaju mogućnost iskoristiti resurse društvenih mreža drugih društvenih skupina. Takve vrste veza najčešće djeluju kroz formalne hijerarhijske strukture, koje ne uključuju određene zajedničke norme (Claridge, 2018a). Možemo pretpostaviti da će premošćujući socijalni kapital biti više povezan s uzajamnošću. Važnost postojanja premošćujućeg socijalnog kapitala pojavljuje se u međusobnoj suradnji ljudi kako pojedinaca tako i organizacija izvan njihove mreže koje bi mogle utjecati na društvene promjene ili pomoći u pronalaženju različitih oblika pomoći. Negativna strana premošćujućeg socijalnog kapitala nije toliko izražena kao kod povezujućeg socijalnog kapitala, ali se može pojaviti kroz okupljanje ljudi (štrajk) koji zajedno mogu potaknuti, izvršiti pritisak i riješiti problema u društvu, ali može utjecati primjerice i na korupciju (Claridge, 2018a).

Zaključak je da i povezujući i premošćujući socijalni kapital mogu imati i pozitivne i negativne posljedice na razvoj društva. Ruralne sredine pokazuju izraženiji povezujući socijalni kapital, dok urbane zajednice više imaju izražen premošćujući socijalni kapital. Za razvoj društva na temelju navedenog jako je važna ravnoteža između navedenih vrsta socijalnog kapitala.

Spajajući socijalni kapital odlikuju okomiti odnosi koji se manifestiraju kroz razlike u moći zapravo društvenom položaju ljudi. Pojavljuju se povjerljivi odnosi među ljudima realizirani kroz institucionalnu i formalnu komunikaciju. Takvi odnosi mogu se pojaviti između udruge građana i vlade (države) ili pridruženih članova (donatora). Spajajući socijalni kapital možemo karakterizirati i kao nastavak na premošćujući socijalni kapital, u kojem se povezuju građani s primjerice skupinama, udrugama, vjerskim, poslovnim ili pravnim institucijama ali i političkim skupinama (Claridge, 2018b).

Zaključak nakon istraživanja je da je spajajući socijalni kapital iznimno važan za siromašna društva zbog izražene korupcije i potencijalnog kriminala, u kojima se pojedincima nanosi nepravda u svim područjima života, jer on povezuje državne dužnosnike i ljude koji raspolažu znanjem i vještinama na svojim područjima. Ponovno možemo zaključiti da je ravnoteža i povezanost između svih vrsta socijalnog kapitala iznimno važna za normalno funkcioniranje društva (Claridge, 2018b).

2.3.2. Socijalni kapital i socijalni kapital susjedstva

Ovisno o tipu mreža i uvjetima razvoja socijalni kapital možemo podijeliti i na: formalni i neformalni, gusti i razrijeđeni, usmjeren prema unutra, usmjeren prema van, na njega može utjecati i distribucija u vremenu i prostoru. Putnam u knjizi „*Bowling Alone*“ navodi podjelu na funkcijski i mjesno zasnovan socijalni kapital (susjedski socijalni kapitali). Prema Putnamu zajednice se mogu podijeliti na interesno-zasnovane i mjesno zasnovane (Putnam, 2000: 85; Engbers i sur., 2016).

Socijalni kapital susjedstva, Putnam u knjizi „*Bowling Alone*“ definira kao „nadziranje zajednice, druženje, mentoriranje i organiziranje“, a njegovo odsustvo kao „unutar gradsku krizu“ (Putnam, 2000: 312). U situacijama kada dođe do smanjivanja socijalnog kapitala, dolazi do porasta „socijalne dezorganizacije“ koja se očituje u porastu kriminala i vandalizma u urbanijim sredinama (Putnam, 2000: 313-318).

2.3.3. Formalni i neformalni socijalni kapital

Ovisno o formalnosti mreže u okviru koje se socijalni kapital promatra i cjelokupne dinamike (akcijska komponenta) socijalnog kapitala, razlikujemo formalni od neformalnog socijalnog kapitala. Formalni socijalni kapital bliži je na primjer građanskim udruženjima, koja uključuju „priznate službenike, uvijete članstva, članarine, regularne sastanke“ neformalne mreže čine, na primjer, neformalne sportske susrete, druženja (Putnam, Goss, 2002: 9-10). Građanski angažman može uključivati volontiranja u udrugama građana ili „organiziranim uvjetima poput crkvi, bolnicama“. Putnam navodi da postoji i „neformalno ponašanje, poput pružanja emocionalne podrške nakon prirodnih katastrofa ili brigu o susjedovoj kući itd.“ (Putnam, 2000: 118; 121).

2.3.4. Gusti i razrijeđeni socijalni kapital

Putnam i Goss su zaslužni i za podjelu na gusti i razrijeđeni socijalni kapital. Gusti socijalni kapital čine „slojeviti i tijesni“, intenzivni međuljudski odnosi, koji su iznimno važni za pružanje društvene podrške (Putnam, Goss 2002: 10). Razrijeđeni socijalni kapital čine „površna poznanstva“, koja su pak važna za izgradnju i sudjelovanje u širem društvu i ispunjavanju norme „uopćene uzajamnosti“ (Putnam, Goss 2002: 10).

U ovoj dimenziji socijalni kapitala je nestabilan u odnosu na distribuciju vremena. Drugim riječima, može se očekivati da se mijenja i prilagođava okolnostima.

2.4. Civilno društvo

2.4.1. Civilno društvo u Hrvatskoj

Jedan od najznačajnijih pokazatelja uspješnosti tranzicije postkomunističkih zemalja je izgradnja civilnog društva. Razvija se u doba rata u Hrvatskoj uz pomoć inozemnih organizacija i donatora. Udruge su odigrale važnu ulogu u doba Domovinskog rata pomažući u prevladavanju prognaničke i izbjegličke krize, te zbrinjavanju ratnih stradalnika. U to vrijeme solidarnost u našem društvu na visokoj je razini (Bežovan, 1995).

U Hrvatskoj se veliki broj udruga osnovao poslije političkih promjena 1990. godine. Civilno društvo zapravo predstavlja građane koji se dobrovoljno udružuju sa svrhom zagovaranja vlastitih interesa i tako aktivno sudjeluju u zajednici, većinom kao volonteri s ciljem unošenja promjena na području svoje lokalne zajednice i društva. Gledajući s pravne strane, govorimo o udrugama građana, neprofitnim (nevladinim) organizacijama. Društveni odnosi u zajednici čine socijalni kapital te potiču suradnju i održivost zajednice (Putnam, 2003).

Razlike između ta dva pojma očituju se u tome što je socijalni kapital priroda i suština društvenih relacija u zajednici, dok je civilno društvo institucionalna "manifestacija" ovih relacija (Svjetska banka, 2000).

Djelovanje udruga i njihova načela sadržana su u pet članaka Zakona o udrugama (čl. 6. – 10.) Načela udruga čine: načelo neovisnosti, načelo javnosti, načelo demokratskog ustroja, načelo neprofitnosti, načelo slobodnog sudjelovanja u javnom životu (Šprajc, 2014: 159). Šprajc navodi da razmatranje međusobnih odnosa navedenih načela ukazuju da su međusobno povezana, ali i da veze mogu biti ograničavajućeg karaktera. Ističe da načelo neovisnosti ipak od svih načela predstavlja granicu za ostala načela. Autor navodi da je načelo neovisnosti sadržano je u članku 6. Zakona o udrugama koji glasi: „Djelovanje udruge temelji se na načelu neovisnosti što znači da udruga samostalno utvrđuje svoje područje djelovanja, ciljeve i djelatnosti, svoj unutarnji ustroj i samostalno obavlja djelatnosti koje nisu u suprotnosti s Ustavom i zakonom.“ Ovo načelo ujedno je i izraz slobode udruživanja (Šprajc, 2014: 159). Načelo javnosti u članku 7. Zakona o udrugama glasi: „Djelovanje udruge temelji se na načelu javnosti. Javnost rada udruge uređuje se statutom, u skladu sa Zakonom“ (Šprajc, 2014: 162).

Načelo demokratskog ustroja nalazi se u članku 8. Zakona o udrugama i glasi: „Djelovanje udruge temelji se na načelu demokratskog ustroja, što znači da udrugom upravljaju članovi tako da unutarnji ustroj udruge mora biti zasnovan na načelima demokratskog zastupanja i demokratskog načina očitovanja volje članova“ (Šprajc, 2014: 165). U sljedećem načelu, načelu neprofitnosti u članku 9. Zakona o udrugama naglašava da: „Djelovanje udruge temelji se na načelu neprofitnosti, što znači da se udruga ne osniva sa svrhom stjecanja dobiti, ali može obavljati gospodarsku djelatnost, sukladno zakonu i statutu“ (Šprajc, 2014: 169). Zadnje načelo, načelo slobodnog sudjelovanja u javnom životu, nije postojalo navodi autor u prijašnjem Zakonu o udrugama. Ova odredba sadržana je u članku 10. zakona i glasi: „Djelovanje udruge temelji se na načelu slobodnog sudjelovanja u javnom životu, što znači da udruge slobodno sudjeluju u razvoju, praćenju, provođenju i vrednovanju javnih politika, kao i u oblikovanju javnog mnijenja te izražavaju svoja stajališta, mišljenja i poduzimaju inicijative o pitanjima od njihova interesa“ (Šprajc, 2014: 171).

S obzirom na navedeno može se zaključiti da bez udruga građana i njihovih inicijativa nije moguće imati kvalitetnu demokraciju, one svojim djelovanje nadziru državne institucije, podsjećaju na njihove obveze prema društvu, upozoravaju na probleme u zajednici, informiraju javnost. Udruge su zapravo korektiv, koji upozorava na nepovoljne odluke od strane političkih elita prema društvu i iznimno je važna njihova snaga i razvijenost.

2.4.2 Civilno društvo, udruge građana i socijalni kapital

Putnam smatra ako stavimo povijest na stranu, civilno društvo preuzima važnu ulogu “mjesto rođenja” socijalnog kapitala, udruge kod svojih članova potiču suradnju, solidarnost i usmjerenost na javno dobro (prema Šalaj, 2007). Nadalje, ovaj autor smatra da udruge djeluju „prema unutra“ i potiču članove na razvoj vrlina povjerenja, umjerenosti, kompromisa i sposobnosti za suradnju i „prema van“ ako su brojne navodi autor onda osiguravaju postojanje višestrukog i preklapajućeg, članstva. Takvo članstvo, navodi Putnam, uzrokuje stvaranje veza između različitih pripadnika društva, u kojoj će mjeri određena udruga poticati razvoj socijalnog kapitala ovisi o načinu interakcije unutar nje. Horizontalno strukturirane udruge u kojima je ravnopravnost članova proizvesti će pozitivne reakcije na razvoj socijalnog kapitala. Dok vertikalne ne potiču razvoj i svojim postupcima uništavaju socijalni kapital. Putnam zaključuje da nije važan sam sadržaj djelovanja udruge, jesu više ili manje orijentirane na

političke probleme i procese, već je li shvaćaju u svom djelovanju načelo horizontalnosti odnosa među članovima (prema Šalaj, 2007: 79)

Civilno društvo zapravo je prostor slobode, građani i građanke uključivanjem u javni politički prostor preko različitih inicijativa, organizacija, udruga, zastupaju različite interese. Upravo udruge imaju značajan doprinos u stvaranju boljeg i pravednijeg društva. Kroz volontiranje i obavljanje drugih za društvo važnih djelatnosti, kao što su zaštita ljudskih prava, sudjelovanju u oblikovanju raznih strategija i programa, nacionalnih propisa, ali i socijalnih i javnih usluga u interesu društva na različitim područjima na primjer zdravstva, socijalne skrbi.

Putnam u knjizi „*Bowling Alone*“ navodi da će upravo tolerancija i povjerenje koje se ostvaruje sudjelovanjem u aktivnostima udruga civilnog društva, nadrastiti mjesto nastanka i postati relevantan element demokratske političke kulture neke zajednice. Autor udruge dijeli na sekundarne i tercijarne. Naglašava razlike prema kojima u tercijarnim udrugama članstvo se svodi na plaćanje članarina i nepoznavanje između članova udruge. Članovi su samo povezani nekim zajedničkim simbolima, idealima i vođama dok u sekundarnim udrugama postoji skoro svakodnevna komunikacija između članova. Kao primjer autor navodi udruge koje djeluju na području SAD-a i primjećuje da smanjenje članova u udrugama postaje uzrok smanjenja socijalnog kapitala (Putnam, 2000).

2.5. Krizni događaji i stanja

2.5.1. Pojam i vrste krize

Pojam krize potječe od grčke riječi *krisis* (κρίσις) -*krísi*, *krísis*, koja znači odlučivanje, opasnost, izbor, preokret, odluku ili razlučivanje. Sama riječ odnosi se na davanje mišljenja, prosudbe, procjene ili odluke. Obilježava neku ključnu ili odlučnu točku ili situaciju, kritični trenutak, prijelomni trenutak, prekretnicu (Ivanović, 2014: 10). Pojam krize odnosi se na neočekivanu i nepoželjnu situaciju koja zahtijeva reagiranje kako bi se prijetnja spriječila (Hart, Boln, Štern, 2010: 12,15). Krize su situacije koje se događaju iznenada, bez najave, stoga ljudi različito reagiraju na krize, a o njihovoj reakciji ovisi i rješenje. Krizne situacije mogu biti jedan ili više uzastopnih nesvakidašnjih događaja koji negativno utječu na integritet neke zajednice. Lalić ističe kako su krize „totalni društveni fenomen kriza zahvaća različita područja života, pa je moguće ustvrditi da zapravo nema ni jednog djela društva koje njome nije zahvaćeno“ (Lalić, 2014: 304).

„Kriznim stanjem označavaju se prilike kada politički sustav ne funkcionira, odnosno usložnjavaju se problemi i prilike u kojima se ne ispunjavaju interesi društva. Prevencija kriznih situacija ima izrazit značaj“ (Ivanović, 2014: 13). Razmatrajući prirodu krize, skupina autora u knjizi „Politika upravljanja krizama“ (Hart, Boln, Štern 2010: 11-12) navodi da se izraz kriza odnosi na neočekivanu i nepoželjnu situaciju. Kako se krize javljaju u više vidova i oblika, neki potencijalno razarajući slučajevi jednostavno se ne dogode jer su nadolazeće slabosti i prijetnje odgovarajuće procijenjene i usmjerene. Neki autori navode kako do kriza zapravo dovodi pogrešno opažanje i zanemarivanje (Keys, 1999).

Može se zaključiti da krize nastupaju kad se bitne vrijednosti ili sustavi koji podržavaju život neke zajednice nađu pod prijetnjom. U ovisnosti o stupnju ugroženih vrijednosti života, kriza je dublja i osjećaj strah se širi u javnosti. Krize predstavljaju prijelazne faze tijekom kojih više ne vrijede normalni načini funkcioniranja. Rezultat su višestrukih uzroka koji zajedno dovode do prijetnje s razarajućim potencijalom, dok uzroci mogu doći s bilo koje strane, od prirodnih nepogoda do ljudskih pogrešaka, te stoga uzroci krize leže u nemogućnosti sustava da ovlada poremećajem (Ivanović, 2014).

Drugim riječima, krize su jedinstvena kombinacija slabosti sustava, unutarnjih patogeneza i klimatskih faktora, političke i društvene prirode. Sprečavanje i zaustavljanje osobito je teško naglašava autor kada dođe do nepoznatih i nezamislivih događaja koji se nalaze u srži mnogih kriza. Tada ne preostaje drugo nego potpuno odgovorno predati se razmišljanju o „neugodnim iznenađenjima“ (Ivanović, 2014: 14). Lalić ishode krize dijeli na: pozitivne ishode kroz prevladavanje poremećaja, negativne ishode u vidu katastrofa i agoniju kao ishod krize (Lalić, 2014: 25).

2.5.2. Faze upravljanja krizama: Prevencija, pripravnost, reakcija, oporavak

Kada govorimo o krizama, da bi se one pokušale spriječiti ili što lakše prevladati bitne su četiri faze, kojih bi se trebalo pridržavati. Vučak i Zelić navode da je prva faza, ključna faza koja se očituje kroz prevenciju, a njezin koncept i namjera je potpuno izbjegavanje potencijalnih negativnih utjecaja aktivnostima koje se poduzimaju unaprijed te tako eliminiraju ili umanjuju rizike. Primjeri koji se mogu navesti navode autori mogu biti na primjer u obliku identifikacija i analiza opasnosti i rizika od potresa, analiza posljedica, procjene rizika, izrada scenarija, mjere za upravljanje rizicima te redovite revizije planova obrane (Vučak, Zelić, 2009).

Autori pod drugom fazom navode pripravnost koja se odnosi na planiranje odgovora na krize, kao i stanje spremnosti operativnih snaga za djelovanje. Primjeri pripravnosti navode Vučak i Zelić ogledaju se u izrađenim planovima postupanja, uvježbanim scenarijima za krizne situacije, spremnosti na reakciju pomoću povezanosti službi ranog upozoravanja s drugim nadležnim službama, iznimno je bitna navode i razmjena informacija, koordinacija s lokalnom samoupravom.

Autori pod trećom fazom koja je važna svrstavaju reakciju u vidu pružanja pomoći tijekom i u što kraćem vremenu nakon krize radi spašavanja života i umanjivanja negativnih utjecaja. Na taj način zaključuju da se nastoji smanjiti vjerojatnost kaskadnih efekata i novih kriza. Kao primjer navode operativno djelovanje žurnih službi i kriznih timova, kao i mobilizaciju opreme i ljudstva, djelovanje stožera i donošenja neophodnih odluka, odnosno uključivanju viših razina (Vučak, Zelić, 2009).

Zadnju fazu koju Vučak i Zelić navode je i najvažnija faza za zajednicu, a ogleda se u oporavku nakon krize koji traje do vraćanja sustava (života) u stanje prije krize, koliko god je moguće. Upozoravaju da dužina krize i vrsta krize neminovno utječu na vrstu oporavka koji može biti kratkotrajni i dugotrajni (Vučak, Zelić, 2009: 119-125).

3. GRAD SISAK – POVIJEST I DRUŠTVENI KONTEKST

Više od dvije tisuće godina duge sisačke povijesti zabilježen je kontinuitet urbanog života, Sisak je naseljen od prapovijesnih vremena. Grad Sisak i njegovi žitelji kroz povijest preživljavaju uspone i padove, možemo pratiti kontinuitet naselja, promjene kulture i civilizacija kao i njegovog imena. Segesta, predrimsko razdoblje Segestica, Rimsko Carstvo Siscia, rani srednji vijek Siscium, Sissek, Sziszek, Sciteck, Zysek, Sziscium, Scyzyk, Zitech, Scyteck, Sziszak, do današnjeg hrvatskog naziva Sisak (Muzej-Sisak.hr, 2021).

U radu su izdvojeni između brojnih pokušaja prodora, razaranja i opsada, samo neki od značajnijih događaja, kao što je 1593. godina u kojoj su osmanlijske snage zaustavljene u Sisku. Sisak je zaustavio prodor u ostale dijelove Hrvatske kao i u zemlje srednje i zapadne Europe. Nakon iscrpljujućeg ratovanja Sisak se od 17. stoljeća oporavlja, postaje značajna riječka luka i dolazi do ponovnog razvitka gradskog načina života. Sisak je grad koji leži na tri rijeke Odri, Savi i Kupi. Upravo je Kupa rijeka uz čije se obje obale grad razvija. Vojni Sisak s desne i Civilni Sisak s lijeve obale. 1874., naselja se ujedinjavaju u jedinstveno gradsko središte sa statusom slobodnog kraljevskog grada. (Muzej-Sisak.hr, 2021).

Urbanizacija rezultira doseljavanjem stanovništva, sisačka prometna povezanost, bila je preduvjet za uspon društvenog života grada. Uloga Siska u gospodarskom životu Hrvatske postaje značajnija otvaranjem plovnog puta Savom i Kupom 1842. godine, a naročito izgradnjom željezničke pruge 1862. godine. Ukidanjem Vojne krajine ujedinjuju se Civilni i Vojni Sisak u jednu gradsku općinu, te tako 1874. godine Sisak postaje slobodni kraljevski grad (Muzej-Sisak.hr, 2021).

Dvadeseto stoljeće donosi industrijalizaciju Siska koja će posebno doći do izražaja nakon I. svjetskog rata kada dolazi do povećanja i promjene u strukturi stanovništva. Pred II. svjetski rat Sisak je važno središte riječnog prometa, metalurške, kemijske, drvne i prehrambene industrije. Sisak se proširuje van uže gradske jezgre, nastaju industrijska predgrađa, stambena naselja. „Veliki broj industrijskih radnika pogodovao je snažnom razvoju radničkog i sindikalnog pokreta. Kao logičan slijed svega toga bilo je organiziranje Sisačkog partizanskog odreda. Poslije drugog svjetskog rata Sisak postaje jedan od industrijski najrazvijenijih gradova Hrvatske (Muzej-Sisak.hr, 2021).

Sisak se postupno gospodarski razvijao. U jugoslavenskim okvirima postao je značajan po metalurgiji (željezara i dr.), rafineriji nafte i riječnoj luci. Broj gradskog stanovništva rastao je s 14140 (1948.) na 26647 (1961.) i 45792 (1991.) (Muzej-Sisak.hr, 2021). Razvoj Siska je bio

uvjetovan dvama čimbenicima gospodarskim, ali i vojnim s kraja 20. stoljeća, kada je Sisak ponovno suočen s ratnom agresijom. Ljeto 1990. godine, stanovnici grada Siska počinju se organizirati u nenaoružane odrede, povijesno najznačajniji odred bio je 57. samostalni bataljun, kasnije poznat pod imenom „Marijan Celjak“, prvo nastao kao jedinica Civilne zaštite (Gajdek, 2008: 123).

Neizvjesna situacija za stanovnike grada Siska se pogoršavala prema kraju 1990. godine. 21. prosinca 1990. godine, proglašenjem Srpske autonomne oblasti Krajine (SAO Krajina), od strane Milana Babića počinje krizno stanje u gradu Sisku (Gajdek, 2008: 59). Grad je bio izložen dugotrajnim topničkim i drugim napadima od listopada 1991. godine te je pretrpio znatnu materijalnu štetu. Reorganizacijom teritorijalnog ustrojstva Republike Hrvatske 1992. godine na području Sisačko-moslavačke županije formiran je i Grad Sisak. 19. svibnja 1991. godine raspisan je referendum za samostalnu i suverenu Hrvatsku i izglasana samostalnost Hrvatske (Gajdek, 2008: 70-74).

Nakon referenduma na području grada Siska osnivaju se jedinice za dragovoljnu uspostavu obrane od agresora. Civilno stanovništvo zajedno s policijskim snagama postavljaju punktove na ulaze u grad, na mostu preko Save (centar spojen s naseljem Galdovo), na ulasku u šumu Brezovica (Gašljević, 2009: 113). Lipanj 1991. godine za stanovnike grada Siska važan je jer je osnovana 2. bojna 2. brigade Zbora narodne garde (poznatija pod imenom „Grom“) kojoj je zapovjednik bio Božo Budimir (Gajdek, 2008: 113). Sisak je bio u povijesti poznat po jakoj metaloprerađivačkoj industriji, na području grada živjeli su mnogi majstori, varioci i bravari, koji su dali dragovoljno ogroman doprinos u naoružanju hrvatskih branitelja na početku ratnog sukoba (Gajdek i Pokorny, 2013: 47).

Oslobodilačka akcija Hrvatske vojske „Bljesak“ zaobišla je područje grada Siska i Sisačko-moslavačke županije, ali je moral i povjerenje stanovništva bilo na visokoj razini. Sljedeća akcija pod nazivom „Oluja“ planirana je detaljno i u tajnosti, trajala je od 4. do 8. kolovoza 1995. godine, dočekana s nestrpljenjem od stanovnika grada Siska a i prognanika koji su boravili na području grada (Gašljević, 2009: 283-295). Nakon promjene teritorijalnog ustrojstva 1997. godine područje Grada obuhvatilo je 31 naselje sa samostalnim statusom iz popisa 1991. godine, te tri naselja koja su naknadno izdvojena iz naselja Sisak (Crnac, Novo Praćno i Novo Selo).“ (Muzej-Sisak.hr, 2021). Nakon Domovinskog rata dio stambenih objekata je obnovljen, ali ne na adekvatan način. Deindustrijalizacija je rezultirala porastom siromaštva i masovnih otkaza.

Drugi krizni događaj koji je obilježio društveni život u suvremenom Sisku odnosi se na razarajući potres koji se dogodio, dana 29. prosinca 2020. godine u 12 sati i 19 minuta, seizmografi Seizmološke službe RH zabilježili su razoran potres s epicentrom 5 km jugozapadno od Petrinje. Seizmološka služba RH navodi da je magnituda potresa iznosila je 6.2 prema Richteru, uslijedilo je mnoštvo slabijih potresa. Kako navode do 18:00 sati bilo je još 16 potresa magnituda većih ili jednakih 3.0. Seizmolozi Seizmološke Službe Republike Hrvatske zabilježili su i dan ranije u 6:28 sati jak potres kod Petrinje, a služba je objavila da je magnituda tog potresa iznosila je 5.0 prema Richteru, a intenzitet VII stupnjeva po EMS (civilna zaštita.gov.hr, 2020).

Velika oštećenja u stambenom, zdravstvenom, obrazovnom, poslovnom, poljoprivrednom, vodoopskrbnom i drugim sektorima bitno su utjecali na životni standard gdje se dio stanovništva još uvijek „bori“ (u razdoblju istraživanja) sa zadovoljenjem osnovnim životnih potreba.

U posljednjih 30 godina područje Siska pretrpjelo je brojne krize. Teško je stradalo u Domovinskom ratu, kad je dio stanovništva morao napustiti domove. U Zakonu o područjima posebne državne skrbi nalazi se 10% područja Siska, (kriterij posebne državne skrbi određen je prema okolnostima nastalim na temelju posljedica Domovinskog rata), naselja Blinjski Kut, Klobučak, Letovanci, Madžari, Staro Selo, Vurot i općine Donji Kukuruzari, Dvor, Gvozd, Hrvatska Dubica, Majur, Topusko i Sunja (Hrvatski Sabor, 2018).

Demografska slika Sisačko-moslavačke županije obilježena je izrazito nepovoljnim socijalnim i ekonomskim kretanjima. Sisak je u razdoblju od 1991. do 2021. godine izgubio 20000 stanovnika. Područje karakterizira značajna demografska oslabiljenost, koja se očituje kroz nedostatak aktivne radne snage, starenje stanovništva, te intenzivne emigracije. Neravnomjerna naseljenost uzrokuje velike razlike u razvijenosti pojedinih dijelova županije. Izražen je proces napuštanja i propadanja seoskih sredina. Stanovništvo je socijalno ugroženo jer je broj korisnika socijalne skrbi u porastu, a velik je udio mladih sposobnih nezaposlenih osoba među stalnim korisnicima socijalne skrbi. Posljedice rata negativno se odražavaju na duševno zdravlje stanovništva (SMŽ, 2018).

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživačko pitanje je: Što se događa sa socijalnim kapitalom u situacijama krize i nakon krize na području grada Siska? Cilj ove analize je utvrditi razinu i distribuciju socijalnoga kapitala na području Siska, s obzirom na pet sastavnica: civilnost, povezanost, povjerenje, suradnja, participacija (volonterstvo). Osim toga, cilj je razumjeti na koje načine krize mogu utjecati na dinamiku i oblike socijalnog kapitala u ovoj zajednici. Teza rada je formulirana na sljedeći način: Socio-ekonomske krize su različito utjecale na oblike i dinamiku socijalnog kapitala u Sisku; dok je kriza vezana uz Domovinski rat utjecala na porast socijalnog kapitala, kriza vezana uz potres ukazuje prvo na porast, a s protokom vremena i na pad socijalnog kapitala.

S obzirom na istraživačko pitanje rad se može kategorizirati kao eksplorativni. Istraživačko pitanje je empirijsko zahtjeva istraživanje socijalnog kapitala kroz dostupne primarne i sekundarne izvore podataka za vrijeme dvije izdvojene krize i nakon njih na području grada Siska (Domovinski rat i potres 2020. godine).

Rad je studija slučaja koji zahtjeva višestruke izvore podataka i holistički pristup. Da bi se odgovorilo na istraživačko pitanje koristila se kvalitativna metoda istraživanja, zbog dobivanja složenijih i cjelovitijih rezultata, etnografsko istraživanje karakteristično kao izravno proučavanje društvenih grupa u zadanom razdoblju s ciljem saznanja o njihovim odnosima, uvjerenjima, ponašanju. Osim promatranjem, istraživanje se provoditi pomoću intervjua (strukturirani i polustrukturirani), prikupljanjem podataka iz postojećih sekundarnih izvora podataka, sudioničkim promatranjem, analizom sadržaja.

Studija slučaja prema Yinu značajna je istraživačka strategija, ona kaže autor doprinosi znanju o individualnim, grupnim, organizacijskim kompleksnim društvenim fenomenima. Ying navodi da u studiji slučaja slučajevi nisu jedinice uzorka i zaključuje da se u kvalitativnim istraživanjima ne radi o statističkoj nego o analitičkoj generalizaciji. Smatra da je analitička generalizacija za studiju slučaja puno bolji izbor jer omogućava da se određeni niz rezultata generalizira s obzirom na širu teoriju a ne na populaciju. Autor objašnjava da se zapravo prethodno razrađena teorija koristi kao predložak, kojeg treba usporediti s empirijskim rezultatima studije slučaja (Yin, 2003).

U istraživanju je sudjelovalo 15 udruga koje djeluju na području (od 35 kojima je poslan poziv na sudjelovanje) te 153 građana, stanovnika grada Siska.

Intervjui su provedeni metodom strukturiranih intervjuja putem elektroničke pošte, na službene adrese udruga i polustrukturiranih intervjuja metodom lice u lice s tri predsjednika i jednim likvidatorom civilnih udruga grada Siska. Broj polustrukturiranih intervjuja s predsjednicima udruga nije velik, zbog nedostatka uvjeta i ograničenog vremena koje su ovi ispitanici imali na raspolaganju. Metodom polustrukturiranih intervjuja na šest lokacija u gradu Sisku (dva kontejnerska naselja, dva kvarta, park i tržnica) provedeni su intervjui s 153 građana.

Podatci su prikupljeni u razdoblju između ožujka 2021.godine i kolovoza 2022. godine, istraživanje je provedeno na području grada Siska. U izradi tema intervjuja koristila se teorijska pozadina civilnog društva, socijalnog kapitala, kriza. Za intervjuje pripremljen je strukturirani skup pitanja. Prema teorijskom okviru kreirane su teme/ pitanja za intervju, koja su se odnosile na tri grupe kategorija:

a) opće podatke o godini osnutka udruga građana, područje djelovanja, iskustva kao člana civilne udruge u ranijem i sadašnjem volonterstvu, smještaj nakon razornog potresa iz prosinca 2020. godine članova udruge / građana, povjerenje u institucije i udruge civilnog društva, društvene veze na lokalnoj razini, osobni stav prema suradnji i participaciji, kao i pogled na vlastitu budućnost na području grada Siska .

b) civilnost, povezanost, povjerenje, suradnja, participacija (volonterstvo)

c) povezujući socijalni kapital i premošćujući socijalni kapital

Prosječno trajanje razgovora bilo je oko 30 minuta. U istraživanju su primijenjena načela etičkog kodeksa u društvenim istraživanjima, posebno načelo povjerljivosti kojim se štiti identitet ispitanika. Nakon završenog intervjuiranja pomoću strukturiranih intervjuja putem elektroničke pošte, polustrukturiranih intervjuja metodom lice u lice, prikupljeni odgovori putem audio zapisa i zabilješki autora, podatci su transkribirani i kodirani i prikazani logikom kronološkog slijeda istraživanja.

5. REZULTATI

Zbog velikog broja ispitanika i dugotrajnog razdoblja prikupljanja podataka od godinu i pol dana, pokazalo se nužnim rezultate istraživanja prikazati u tri koraka, za tri zasebne kategorije i izdvojiti iz kategorija pitanja iz kojih se uočavaju razlike u stavovima stanovnika grada Siska.

1. Udruge građana grada Siska

Prema podacima objavljenim na službenim internet stranicama Grada Siska, u Sisku djeluje 130 udruga građana, raspodijeljenih u osam kategorija prema području njihovog djelovanja: djeca i mladi, humanitarno - socijalna djelatnost, kultura, ljudska prava, razvoj civilnog društva, Europska unija, regionalna i međunarodna suradnja, udruge proizašle iz Domovinskog rata, zdravstvo, poljoprivreda, stočarstvo, seoski turizam i sport. Prilikom izrade nacrtu istraživanja za ovaj rad, odlučeno je da će sudionici istraživanja biti stariji od četrdeset godina, jer se smatralo da će biti relevantni za dobivanje podataka vezano uz krizu koju je prouzročio Domovinski rat, kao i krizu uzrokovanu potresom iz prosinca 2020. godine. Iz tog razloga nije kontaktirana kategorija udruga djeca i mladi. Odlučeno je da su relevantna područja djelovanja udruga za ovaj rad humanitarno - socijalna djelatnost, kultura, ljudska prava, razvoj civilnog društva, Europska unija, regionalna i međunarodna suradnja, udruge proizašle iz Domovinskog rata, zdravstvo. U ovim kategorijama djeluje 101 udruga. Vodio se računa da udruge budu sa svih područja djelovanja iz ovih kategorija, a ne da se kontaktira više udruga iz na primjer područja djelovanja Udruga proizašlih iz Domovinskog rata. Zbog dobivanja relevantnijih rezultata.

Prvi korak u istraživanju bio je izdvajanje udruga formalno registriranih kao pravni entitet prema Zakonu o udrugama. U početku istraživanja krenulo se s nepovjerenjem u istinitost dobivenih odgovora zbog činjenice da opstojnost udruga na više razina ovisi o potpori Grada Siska ali i države. Iz intervjua s pojedinim predsjednicima i tajnicima dobila se informacije o nastanku i razvoju udruga, aktivnostima i suradnji s ostalim udrugama, posljedicama krize na njihove članove, njihovim institucijskim vezama i preporukama za probleme nastale nakon kriznih situacija. Dugoročno financiranje udruga od strane lokalne vlasti ne postoji, ali je deset od njih petnaest primilo neku vrstu pomoći npr. besplatno korištenje prostorija za rad, plaćanje režija u prostorima.

Od petnaest udruga u ovom uzorku, udruge su smještene prema godini osnivanja u dvije kategorije; u prvu kategoriju: smještene su udruge koje su postojale u prošlom režimu s iznimno izraženim osjećajem za socijalni kapital (pomoć kod stambenog zbrinjavanja umirovljenika, društvenih potreba, posmrtno pripomoći), to su ne samostalno organizirane udruge, organizirala ih je država i s njima koordinirala. U drugoj kategoriji: smještene su udruge građana grada Siska prema vremenu osnivanja od 1993. do 2011. godine.

Izdvojen slučaj je udruga Z4 koja svoje aktivnosti financira dodatno i iz natječaja ministarstava, Sisačko-moslavačke županije i Europske unije, ali dobiva vrlo ograničenu financijsku pomoć. Samo je jedna udruga uključena u uzorku istraživanja LJP1 primila novac od Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva za stabilizaciju i/ili razvoj udruga. Do 2007. godine Vijeće Europe je financiralo partnerske sastanke udruge LJP2 što je potpomognuto širenju partnerske mreže. Udruga LJP1 članica je Platforme 112, BURE-mreže organizacija za borbu protiv korupcije, ENAR-a mreže za borbu protiv rasizma. Udruga LJP1 je od 2011. godine provedbeni partner UNHCR-a, a od 2012. godine regionalna kontaktna točka Pučkog pravobranitelja za borbu protiv diskriminacije za središnju Hrvatsku. NRC (Norveško vijeće za izbjeglice) CRP Sisak je jedan od prvih projekata NRC-a koji je nastavio s radom nakon što se NRC povukao iz zemlje (autor: intervju LJP1,LJP2). Kod ove dvije udruge pojavljuju se elementi suradnje ali i participacije i povezanosti..

Na pitanje jesu li i koliko zadovoljni sa suradnjom grada Siska i njihovih udruga, većina odgovora bila je da su zadovoljni suradnjom s Gradom Siskom svih prethodnih godina. Vjeruju da bi ona mogla biti značajnija i konkretnija posebno u pripremi i provedbi aktivnosti usmjerenih prema ugroženim ciljnim skupinama. Grad Sisak podržava rad udruga u skladu sa svojim mogućnostima i programom koji je usmjeren na razvoj civilnog društva, demokratizacije i ljudskih prava (autor: intervju, HSD1, HSD2, Z1, Z2, Z3, Z4, LJP1,LJP2). Zaključak je da većina udruga građana smatra da element suradnje postoji između udruga i lokalne vlasti.

Ipak, uz svu povremenu pomoć, da bi funkcionirale udruge moraju privući nove članove, odnosno biti aktivne u zajednici. Jedan od glavnih izvora prihoda je naplata članarina kao što je slučaj u devet od petnaest udruga u uzorku. U četiri udruge, statutom udruge određeno je obvezno plaćanje članarine, naplata se provodi strogo, tako da se članovi u velikom broju ispisuju iz udruge. Upravo radi nedostatka financijskih sredstava izrazito su ranjive neke skupine građana, poput invalida. Sve udruge imaju jedan zajednički problem bez obzira na sve aktivnosti koje organiziraju u zajednici, a to je pridobivanje novih članova. Kako je istraživanje

provedeno na području grada Siska koji je pogodila kriza uzrokovana potresom u prosincu 2020. godine, pad naplate članarina i volje stanovnika za učlanjenjem i volontiranjem u udrugama nije bio iznenađujući, bez obzira na aktivnosti postojećih članova u zajednici. Uočava se da je izostao element participacije, suradnje, povjerenja i civilnosti.

Na pitanje smatraju li da su krize (Domovinski rat i potres iz prosinca 2020. godine) uzrokovale smanjenje ili povećanje povjerenja, suradnje, solidarnosti u gradu Sisku, većina udruga prepoznaje da je došlo do smanjenja onoga što podrazumijevamo pod socijalnim kapitalom. Izgledno je kako su teške okolnosti i katastrofe kroz koje je Sisak prošao u svojoj nedavnoj povijesti jako utjecale na kvalitetu društvenog života i elemente socijalnog kapitala.

Potres je dodatno i značajno pogoršao situaciju, jer nema stambenih objekata, ljudi žive u kontejnerima i mobilnim kućicama, što nije dostojno za život čovjeka. Nezaposlenost je velika, posebice u proizvodnom sektoru, koji je najznačajniji. Ispitanici su posebno izdvojili nedoumice u vezi odlaganja otpada u Sisku i netransparentnosti sustava (autor: intervju HSD1, HSD2, LJP1, LJP2, Z1, Z2, Z3, Z4, K1, K2).

S obzirom na značajan broj stanovnika grada Siska koji su nakon potresa u prosincu 2020. godine ostali bez svojih nekretnina, neki i bez radnih mjesta jer su nekretnine u kojima se obavljala djelatnost oštećene od posljedica potresa. Vrlo veliki broj udruga smatra da je važno imati podatke o svojim članovima kojima je potrebna pomoć nakon potresa iz prosinca 2020. godine. S obzirom na razmjernu etničku homogenost, prema popisu stanovništva iz 2021. godine. Grad Sisak ukupno ima 40 121 stanovnika, (Hrvati 86,95%, Bošnjaci 2, 40%, Romi 1,91%, Srbi 4, 65%, nije se izjasnilo 1. 16%) vrlo mali broj udruga smatra da je bitno imati podatke o vjerskoj ili etničkoj pripadnosti svojih članova (ili korisnika). Većina ispitanika je izjavila da su im svi članovi iste etničke skupine. Zaključak istraživačice je da u Gradu Sisku prema popisu stanovništva iz 2021. godine registrirano je 4,65% Srba, 2.40% Bošnjaka i 1.91% Roma, (dzs.hr., 2021) udruge kada bi registrirale postotak svojih članova prema nacionalnoj pripadnosti, smatra istraživačica smanjio bi se postotak povjerenja između članova, jer je Sisak još uvijek nakon krize nastale nakon Domovinskog rata osjetljivo područje smanjene tolerancije prema nacionalnim manjinama.

S druge strane, ako usporedimo popis stanovnika grada Siska 1991. godine ukupno je bilo 44.053 stanovnika u naselju Sisak (Hrvata 58.9%, Srba 23.4%, Muslimana 5,1%, nije se izjasnilo 12,6%, među potonjima najviše je bilo stanovnika koji su se izjasnili kao Jugoslaveni 6.2% ukupnog stanovništva promatranog područja). Popisom iz 1991. godine u ukupnom

stanovništvu naselja Sisak evidentirano je 45.1% autohtonog stanovništva te 54.9% doseljenog stanovništva, što ne čudi jer je Sisak pripadao skupini većih urbanih središta s razvijenom industrijom, koja je zbog potrebe radne snage privlačila stanovnike iz okolnih krajeva (Pokos, Živić: 1999). Zaključak je da je u razdoblju od 1991. godine do 2021. godine grad Sisak doživio demografski krah, stanovnika je manje za gotovo 16%. Najviše ljudi se iselilo nakon ulaska Hrvatske u EU, a taj se trend nastavio (dzs.hr., 2021).

Iz analize sekundarnih izvora podataka pokazalo se da je grad Sisak iznimno osjetljivo područje po pitanju nacionalne pripadnosti. Ako bi postojali strukturalni faktori prema kojima bi se djelovalo, kao i ako bi postojala zakonska obveza udrugama da prikupljaju takve podatke, dovelo bi do posljedica koje bi mogle dovesti do još lošijih odnosa između etničkih skupina. Ovdje se pojavljuje pojam negativnog socijalnog kapitala o kojem je govorio Alejandro Portes (Portes, 1998) ističući pojavu marginalizacije ne članova skupine, zapravo negativne učinke koje stvara članstvo u udrugama a koje utječe na razvoj povjerenja između članova udruga.

Istraživanjem se pokazalo kako neke od najranjivijih skupina, poput osoba s invaliditetom, imaju niži stupanj obrazovanja, što često utječe na njihov lošiji položaj i siromaštva. Ovakve društvene skupine pokazuju se dodatno najranjivijim u kriznim situacijama. Kao primjer može se izdvojiti udrugu Z1 koja okuplja 103 člana, slijepe osobe, od kojih je, nakon potresa, gotovo petina članova morala napustiti domove, 6 osoba je završilo u stambenim kontejnerima, 2 u organiziranom smještaju za starije osobe, 3 osobe su napustile grad Sisak, ostali su se na vlastitu odgovornost vratili u svoje domove. Većim djelom problematika se odnosi na sporost obnove oštećenih nekretnina i infrastrukture na području grada. Problem niske stope zaposlenosti osoba s invaliditetom, ograničena mobilnost slijepih osoba zbog nesigurne okoline i oštećene infrastrukture (autor, intervju Z1).

Zaključak je da su osobe s invaliditetom zbog svojih posebnih potreba i drugačijeg načina života u gradu Sisku kojeg su kroz povijest pogodile dvije velike krize uzrokovane Domovinskim ratom i potresom iz prosinca 2020. godine u vrlo teškoj situaciji. Kod većine udruga članovi pripadaju samo jednoj etičnoj skupini onoj koja je najzastupljenija u gradu, stupanj obrazovanja i dobna skupina većinom su homogeni unutra udruge (potvrđuje nalaz intervju s članovima udruga), članovi pojedinih udruga iz uzorka pretežno su istog spola, u nekima pretežito muškarci, a u drugima uglavnom žene. Udruge iz uzorka većinom vode volonteri, koji iz brojnih razloga nakon kriznih situacija (nedostatka vremena, vještina za organizaciju i vođenje, financijskih sredstava, prostora za funkcioniranje udruge i provedbu aktivnosti) teško pridobivaju nove članove. Razlike se pojavljuju u zaposlenosti i ne zaposlenosti, kao i

adekvatnim i ne adekvatnim uvjetima za život (prije i nakon potresa 2020. godine) članova udruga (stanovnika) grada Siska.

U polustrukturiranom intervjuu predsjedniku i likvidatoru udruga iz uzorka, postavila sam pitanje: Je li teže prije ili nakon krize uzrokovane potresom uvjeriti članove da aktivno sudjeluju u radu udruge?

Predsjednik udruge Z4, izjavio je da nije nikad bilo teško organizirati akcije darivanja krvi, sve do potresa iz prosinca 2020. godine kada je udruga ostala bez adekvatnog prostora za organiziranje akcija darivanja krvi. Aktivizam članova udruge nikada nije bio upitan u svakom trenutku bili su spremni i izvan datuma redovnih akcija, odazvati se na poziv iz udruge i pomoći u spašavanju ljudskih života, humano i bez financijske naknade. Predsjednik je komentirao da članove nije bilo teško pridobiti da nesebično daruju krv, ali se posljednjih godina pojavljuje problem u nedostatku želje mladih ljudi da preuzmu vođenje udruge, pogotovo je to izraženo nakon potresa iz prosinca 2020. godine, jasno se moglo uočiti da su članovi udruge mlađe dobne skupine postali bezvoljni i ne motivirani“ (autor: intervju, predsjednik Z4).

U drugoj su udruzi članovi aktivni po pitanju plaćanja članarina jer u tome vide svoju osobnu dobit, kao što su aktivni i u pridobivanju novih članova iz istog razloga, ali su pasivni, po pitanju odgovornosti, slab je odaziv na skupštinama udruge, nedovoljna zainteresiranost o načinima rada udruge i želje za volontiranjem na nekim od odgovornih funkcija u udruzi, ne žele odgovornost. Nemotiviranost članova dovodi do toga da predsjednik i tajnik moraju sami organizirati sve aktivnosti (autor: intervju, likvidator HSD5).

Iz odgovora je vidljivo da postoje različiti stavovi po pitanju aktivnih i ne aktivnih članova u udrugama. Dok jedni članovi udruge su aktivni iz isključivo humanih razloga kao što je gore navedeni primjer dobrovoljnih darivatelja krvi, drugi su pasivni u udruzi ali su aktivni kao članovi po pitanju plaćanja članarina i pridobivanja novih članova koji prepoznaju financijsku dobit, ali zbog vlastitih interesa, što ima više članova udruga ima više financijskih sredstava. Primjer druge udruge jasno pokazuje da kad su članovi čak i motivirani da se učlane rezultat je amaterizam, što može dovesti do negativnog utjecaja na rad i razvoj, zapravo opstanak udruge u budućnosti. Ali kod navedene udruge „reputacija poštenja i pouzdanosti važna je stavka svakog člana, kombinacija društvenosti sa stvaranjem malog kapitala“ (Putnam, 2003: 180).

Nakon potresa iz prosinca 2020. godine koje ste radnje poduzeli kao udruga da pomognete svojim članovima, je li se teško bilo organizirati u kriznoj situaciji?

„Nažalost u udruzi bio je znatan broj članova koji su trebali financijsku pomoć u vrlo kratkom roku za popravak svojih nekretnina, oni su nam bili prioritet, da im uplatimo financijsku pomoć. Potresi u Sisku potaknuli su altruistično ponašanje, koje je nažalost trajalo jako kratko, ali smo mi kao udruga pokazali spremnost na kolektivno djelovanje i društveno povjerenje. Udruge nama sličnog programskog karaktera opravdale su naše povjerenje, pokazale solidarnost, u par sati nakon potresa pomoću financijskog, a tijekom vremena i ljudskog kapitala, na čemu smo im iznimno zahvalni jer nam je bila potrebna pomoć, našim bivšim i sadašnjim članovima, koji su ionako bili u teškoj situaciji u radnom okruženju i zbog odluka vezanih uz našu tvrtku “ (autor: intervju likvidator HSD5).

Način djelovanja navedene udruge, može se usporediti s rotirajućom kreditnom udrugom koju spominje Putnam: „Oblici uzajamne pomoći, poput rotirajućih kreditnih udruga i sami predstavljaju ulaganja u socijalni kapital“ (Putnam, 2003: 181). Putnam navodi dva primjera „Javanski arizon („suradnički napor, ili „uzajamna pomoć“) njegovi članovi obično doživljavaju manje kao ekonomsku instituciju, a više kao šire društvenu, čija je glavna svrha jačanje solidarnosti u zajednici. Kako Putnam opisuje, u Japanu također KO je tek jedan od nekoliko tradicionalnih oblika uzajamne pomoći na japanskom selu, uključujući razmjenu radne snage, uzajamno darivanje, zajedničku gradnju i popravak kuća. Rotirajući model je, prema Putnamu „mehanizam koji jača ukupnu solidarnost“ (Putnam, 2003:181).

Istraživanjem udruge može se zaključiti da su se u kriznoj situaciji svojstva socijalnog kapitala povećala, ali je vidljivo da je došlo i do smanjenja (HSD 5), kada se situacija donekle normalizirala, smanjuju se svojstva socijalnog kapitala poput povjerenja, društvenih normi i mreža uistinu „povećavaju upotrebom i smanjuju ne upotrebom, ... stvaranje i uništavanje socijalnog kapitala obilježeno je dobrim i lošim zatvorenim krugovima“ (Putnam, 2003: 182).

Ispitanici se većinom slažu da je za opstanak udruge važno poštivati zakonske procedure vezane uz njezin statut, na primjer održavanje redovnih skupština, izvanrednih skupština, donošenja odluka vezanih uz probleme koji se odnose na udrugu. Problemi se javljaju kada izostane angažman stalnih članova, koji svojim djelovanjem ne poštuju statut udruge.

Kao primjer iz uzorka udruga građana grada Siska, citirana je bivša predsjednica Udruge iz područja Humanitarno- socijalne djelatnosti (HSD4): „ ... naša udruga se ugasila, više ne postoji. Od kada nisam prihvatila biti predsjednica udruge u trećem mandatu, kolegica je preuzela ulogu predsjednice ali nije bilo nikakvih aktivnosti te je udruga na žalost ubrzo prestala s radom“ (autor: intervju, HSD4). Zaključak je da se povjerenje, participacija i suradnja u

razdoblju između dvije krize uzrokovane Domovinskim ratom i potresom postepeno smanjivala, odnosno smanjivao se socijalni kapital, koji je nakon krize uzrokovane potresom rezultirao zatvaranjem udruge građana.

Koji su problemi u zajednici na području grada Siska, na temelju iskustva Vaše udruge ?

Analiziranjem odgovora, može se identificirati da su neki problemi koji postoje u zajednici postojali i prije krize uzrokovane potresom. Nakon potresa samo je povećana nezaposlenost kod opće populacije, a još više kod osoba s invaliditetom. Problemi se očituju u ekonomskom nazadovanju, nedovoljnoj iskorištenosti potencijala, koji na području grada postoje (društveni i prirodni) slabija zainteresiranost stanovništva u kreiranju lokalnih politika i želje za promjenom društva na bolje, nedovoljno izgrađeno demokratsko društvo u državi koja je pretrpjela Domovinski rat, tranziciju iz jednog društvenog sistema u drugi i sve posljedice uzrokovane nepovoljnim ekonomskim kretanjima i stanju u gospodarstvu, kao i pojava iseljavanja koja je bila izražena zbog gospodarske situacije prije potresa, a još značajnije nakon potresa u gradu Sisku. Nakon potresa pojavljuje se problem u sporosti obnove oštećenih nekretnina i infrastrukture na području grada. Ograničena mobilnost osoba s invaliditetom zbog nesigurne okoline i oštećene infrastrukture. Zajednica na nivou lokalne uprave ne dovoljno skrbi o kroničnim bolesnicima.

Također iz podataka dobivenih u ovom dijelu istraživanja može se utvrditi da su udruge građana odigrale vrlo važnu ulogu za zajednicu nakon krize uzrokovane potresom. One su se prve uspješno i brzo organizirale. Raspoložuci socijalnom moći, utjecale su na mobilizaciju građana. Udruge građana pozitivno utječu na zajednicu, bogate su ljudskim kapitalom, koji može pozitivno utjecati za razvoj zajednice.

2. Građani (pojedinci) s prebivalištem na svojim adresama na području grada Siska

U ovoj kategoriji analiza je obuhvatila nekoliko tema. Na pitanje o vrsti pomoći koju su dobili ili ste pružili nakon potresa, većina ispitanika odgovorila je da njima osobno nije bila potrebna pomoć, jer njihove nekretnine i pokretnine nisu stradale u potresu. Većina ženskih ispitanika, odgovorila je da su se odazivale na pozive lokalnih udruga (upućen preko društvenih mreža), odnoseći odjeću i hranu u njihove prostore. Ispitanici su pozitivno ocijenili povezanost i participaciju volontera koju su iskusili u situaciji kad su i njihove obitelji imale štete na nekretninama od potresa. Većina muških ispitanika također nije trebala pomoć, ali se obratila

udrugama. Obraćanje udrugama uobičajeno je čak i ako sami ispitanici nisu njihovi članovi, ali su članovi udruga njihovi prijatelji (npr. udrugama branitelja, udrugama dobrovoljnih darivatelja, udrugama invalida).

Koji su vaši prijedlozi vezani uz povećanje povjerenja i solidarnosti na području grada Siska?

„Konkretnim djelovanjem unutar zajednice, te davanjem pozitivnih primjera empatije, podrške, pomoći i suživota na području grada. Istraživanje stvarnih potreba građana, te adekvatan odgovor na iste unutar razumnog vremenskog perioda“ (autor, intervju, KŽŽ2).

Može se uočiti kako su ženski ispitanici primjer postojanja socijalnog kapitala u zajednici. Prema njihovim odgovorima u njihovom odnosu prema ljudima postoje norme uzajamnosti tzv. uopćena uzajamnost. Većina žena bila je spremna pomoći svima, bez obzira na etničku ili bilo koju drugu pripadnost. Iz njihovih odgovora možemo uočiti i postojanje horizontalnih mreža povezanosti, kao dimenzije socijalnog kapitala. Potreba za ne sebičnom pomoći i u ovom je slučaju prepoznata više kod žena jer i njihova rodna uloga naglašava suosjećanje i zabrinutost za druge.

Većina muških ispitanika ipak je izabrala specifičnu grupu ljudi kojoj je bila voljna pomoći. Pretpostavka za tu podjelu može biti pojavljivanje informacije da Romi krađu humanitarnu pomoć ili da među žrtvama ima bivših pobunjenih Srba. Većina je odgovorila da su bili svjesni da ne mogu pomoći svima, pa je odluka bila prema njihovim stajalištima, da ide onima koji je ‘stvarno i zaslužuju’.

U ovoj skupini građana pojavljuje se i dehumanizacija „tuđih“, nedostatak empatije prema drugim etničkim skupinama i povjerenja od muških ispitanika. Rezultati istraživanja ove skupine građana pokazale su da podjele u zajednici imaju značajan učinak u ponašanju ljudi nakon kriznih situacija i da su ljudi skloniji ustupiti više resursa ljudima s kojima dijele slične poglede na prošlost i interese za budućnost.

3. Građani (pojedinci) s privremenim smještajem u kontejnerskim naseljima na području grada Siska

Intervjui s ovom skupinom građana pokazali su kako je većina ispitanika preplavljena osjećajima bespomoćnosti i gubitka kontrole. Ispitanici su isticali kako je iskustvo proživljenog potresa, materijalnih i socijalnih gubitaka koji su uslijedili i dalje njihova glavna preokupacija. Vrlo su česte bile izjave ispitanika kako ne mogu razmišljati ni o jednoj drugoj

temi, nego samo kada bi mogao biti ponovni potres. Dugoročno je takvo stanje imalo negativne učinke na svakodnevnim životnim ulogama ove kategorije građana.

Na pitanja kako je preseljenje u kontejnersko naselje promijenio njihov život u zajednici, ispitanici su najviše ukazivali na osjećaj bespomoćnosti: posebno je to izraženo kod većine ženskih stanovnica kontejnerskih naselja koje su sudjelovale u istraživanju. Rezultirao je razvojem depresije, koja je dovela u međuljudskim odnosima do izbjegavanja odnosa s članovima šire obitelji koji su iz kategorije ljudi koji su nakon potresa ostali prebivati na istim adresama. Uobičajeni odgovori ukazali su na potrebu izbjegavanja takvih obiteljskih odnosa, jer u njima pobuđuju osjećaj ranjivosti i neobjašnjivi osjećaj straha za budućnost uz gubitak povjerenja (autor, intervju, kontejnersko naselje PE, 2021).

Nakon postavljanja pitanja: kako vide svoj budući život u gradu Sisku, većina muških ispitanika u kategoriji stanovnika kontejnerskog naselja imala je narušene pretpostavke o budućnosti i životu u zajednici (npr. sigurnosti, pravednosti, dobroti). Izrazito je naglašen osjećaj nepovjerenja prema lokalnoj zajednici, smanjena im je razina aktivnosti, povremeno samo napuštaju područje kontejnerskog naselja zbog straha od kriminalnih radnji (provala, krađa) od strane ljudi koji ne stanuju u naseljima. Kod većine ispitanika došlo je do socijalnog povlačenja i apatije, ne povjerenja. Muški ispitanici imali su iznimno negativno mišljenje prema budućnosti. Trenutni životni uvjeti potakli su ih da samovoljno govore o danu kada je Sisak pogodio potres, aktivirajući svoja traumatska sjećanja na krizu za vrijeme i poslije Domovinskog rata.

Smatrate li da su krize (Domovinski rat i potres iz prosinca 2020. godine) uzrokovale smanjenje ili povećanje kvalitete odnosa među ljudima u zajednici, u smislu suradnje, pomaganja, povjerenja?

Kod većine ispitanika muške populacije razgovor na ovu temu dovodi do razdražljivosti. Priznaju da se u međuljudskim odnosima često sukobljavaju verbalno s drugima na području naselja i izvan njega. Uz povećanu upotrebu alkohola, ponekad dolazi i do fizičkih obračuna. Većina ispitanika odgovorila je da se osjećaju kao da je ponovo ratno stanje i da su životno ugroženi, ali se ovaj put pojavio osjećaj nepovjerenja u ljude i institucije. Komentirajući da su se za vrijeme Domovinskog rata osjećali sigurnije radi svojih suboraca, s kojima su godine proveli na bojištima, kojima su u potpunosti vjerovali, stavljajući svoj život u njihove ruke i obratno.

Kako ocjenjuju i koliko su zadovoljni reakcijom državnih aktera nakon potresa iz prosinca 2020. godine na području grada Siska?

Većina ispitanika ženskih i muških izrazila je nezadovoljstvo zbog loše organizacije u pružanju pomoći neposredno nakon potresa, a ponajviše su razočarani i spremni na prosvjed zbog sporog i ne transparentnog procesa obnove u mjesecima nakon potresa.

Primjerice, ilustrativna je izjava jedne ispitanice „Samo nam govore da čekamo, što da čekamo do kad da čekamo, mi više nemamo snage živjeti u ovim ne higijenskim uvjetima, ne smijemo otvoriti vrata od kontejnera da nam ne uleti štakor. Imamo malo dijete strah me je, a na večer se bojim otići u wc po mraku sama“ PRŽ1 (12. 6. 2021.). Kod ispitanice jasno se može uočiti smanjenje povjerenja prema državnim institucijama, stanovnicima naselja, ali i osjećaj straha za budućnost njezine obitelji.

Drugi ispitanik izjavljuje. „Osjećamo se zaboravljeni od države za koju smo se borili, ona nas nije trebala čekati, mi smo se organizirali i bili na raspolaganju, a gdje su oni sad kad mi njih trebamo, mi nismo krivi za ovo što nam se ponovo dogodilo, već sam jednom u ratu ostao bez kuće“ PEM2 (11.9.2021.).

Može se utvrditi da je u ovoj kategoriji građana, kvaliteta odnosa znatno narušena, što u konačnici može dovesti do sporijeg oporavka zajednice (neuspjeha zajednice). Pitanje vezano uz: povjerenje u institucije kod većine ispitanika podjednako muških i ženskih dovelo je do burne reakcije, negativnom promjenom raspoloženja, povećanom dozom cinizama, razočaranja, ne povjerenja, zbog ne pronalaženja rješenja i sporosti sustava. Pojavljuje se kod ispitanika povećano samopouzdanje, za borbu za svoja prava, želje za trajnim smještajem i spremnošću na pobunu da bi se izborili za ono što smatraju da bi im institucije trebale omogućiti.

6. ANALIZA I RASPRAVA

Rezultati istraživanja u trećem koraku prikazani su primjenom modela dva tipa socijalnog kapitala, povezujućeg socijalnog kapitala i premošćujućeg socijalnog kapitala, na tri kategorije udruge građana, građani s prebivalištem na svojim adresama i građani s privremenim prebivalištem u kontejnerskim naseljima.

6.1. Analiza pomoću dva tipa socijalnog kapitala

Kod većine udruga članovi pripadaju samo jednoj etičnoj skupini onoj koja je najzastupljenija u gadu Sisku, Hrvati. Stupanj obrazovanja i dobna skupina većinom su homogeni unutar udruge (potvrđuje nalaz intervjua s članovima udruga), članovi pojedinih udruga iz uzorka pretežno su istog spola, u nekima pretežito muškarci, a u drugima uglavnom žene. Udruge iz uzorka većinom vode volonteri, koji iz brojnih razloga nakon kriznih situacija (nedostatka vremena, vještina za organizaciju i vođenje, financijskih sredstava, prostora za funkcioniranje udruge i provedbu aktivnosti) teško pridobivaju nove članove. Razlike se pojavljuju u zaposlenosti i ne zaposlenosti, kao i adekvatnim i ne adekvatnim uvjetima za život (prije i nakon potresa 2020. godine) članova udruga (stanovnika) grada Siska. Ovu kategoriju možemo povezati s formalni socijalnim kapitalom jer one uključuju prema Putnamu i Grossu „priznate službenike, uvijete članstva, članarine, regularne sastanke“ dok neformalne mreže čine na primjer neformalne sportske susrete, druženja (Putnam i Goss 2002: 9-10). Neformalne mreže pojavljuju se unutar članova udruga.

Rezultate povezane s udrugama građana grada Siska, prema definicijama tipova socijalnog kapitala mogu se povezati s premošćujućim socijalni kapitalom, jer se kod svih udruga pojavilo više njegovih obilježja. Smatram da je on važan za dugoročan oporavak zajednice. Ali kako ne postoji razlika ili/ili nego manje/više, u svakoj od ovih udruga pronalaze se obilježja povezujućeg kapitala u manjim oblicima, dok je više prisutan skoro podjednako s premošćujućim socijalnim kapitalom kod udruga koje pripadaju području djelovanja zdravstvo i udruge proizašle iz Domovinskog rata.

Ovaj rezultat istraživanja moguće je objasniti pomoću istraživanja Edin i Lein, nad siromašnim majkama, oni su zaključili da im je povezujući socijalni kapital pružio mogućnost da prežive, ali njihov nedostatak premošćujućeg socijalnog kapitala nije im omogućio da se povežu s pojedincima ili organizacijama izvan svojih mreža i da povećaju svoj životni standard (Edin,

Lein, 1997). Upravo su udruge koje pripadaju kategoriji zdravstva i udruge proizašlih iz Domovinskog rata, zbog svojih specifičnih ciljeva i potreba osnovane. Članovi i jedne i druge udruge imaju u početku osnivanja izražen povezujući kapital koji im je pomogao da prežive, ali vrijeme je pokazalo da ne mogu sami, bez premošćujućeg socijalnog kapitala uspjeti potaknuti povjerenje svojih članova da će uspjeti ostvariti bolje životne standarde.

Na području grada Siska još uvijek se osjećaju posljedice krize koju je prouzročio Domovinski rat, on je oslabio zajednicu, u stanovništvu su ostale posljedice nepovjerenja prema institucijama ali i međuljudskim odnosima. U tako već narušenim odnosima između stanovništva, došla je još jedna kriza koju je prouzročila prirodna nepogoda, potres. Zajednica, još uvijek ne oporavljena od prve krize, dočekala ju je nespremna, ograničena s drastično smanjenim resursima. Zajednica je primarno, nakon potresa ovisila o dostupnosti članova i njihove osobne aktivnosti koja se ogledala u primjerice zajedničkom raščišćavanju ruševina, pružanju trenutačne utjehe kratkotrajno nakon potresa, dijeljenju hrane i osobnih potrepština. Premošćujući socijalni kapital snažno se mogao prepoznati, zbog unutarnje dominacije povezujućeg kapitala u okviru udruge. Zbog ravnoteže ta dva vrlo važna tipa socijalnog kapitala u ovoj kategoriji udruge građana, zajednica ima jake izgleda u brz oporavak. Zaključak je da je u ovoj kategoriji socijalni kapital imao najveće izgleda da se poveća.

Zaključak je i da je financiranje udruge vrlo slabo, udruge imaju poteškoća oko pronalaženja sredstava, neznatan broj članova udruge prima plaću za rad u udruzi. Claridge opisuje važnost upravo premošćujućeg socijalnog kapitala koji je kako rezultata pokazuju sve slabije zastupljen. Prema autoru važnost postojanja premošćujućeg socijalnog kapitala koji se pojavljuje u suradnji ljudi kako pojedinaca tako i organizacija izvan njihove mreže koje bi mogle utjecati na društvene promjene ili pomoći u pronalaženju različitih oblika pomoći (Claridge, 2018a), uspjele ublažiti financijske probleme udruge i spriječiti moguće zatvaranje. Može se zaključiti da ni mreže građanskog angažmana npr. pjevačka društva, nisu toliko guste. Kako navodi Putnam što su u zajednici mreže građanskog angažmana gušće njezini građani će lakše moći surađivati radi zajedničke koristi (Putnam, 2003: 186).

Zbog homogenosti zajednice i sve izglednijeg nedostatka povjerenja uz kratkoročnu solidarnost koja je nastupila samo nekoliko mjeseci nakon krize uzrokovane potresom, situacija u kojoj udruge građana prestaju djelovati, opasne su za grad i njegove građane. Zato što će se s vremenom početi smanjivati premošćujući socijalni kapital sa sve izglednijim dugoročnim ne oporavkom zajednice. U vrijeme istraživanja ova kategorija građana raspoređena je izraženijem

premošćujućem socijalnog kapitala, ali da se istraživanje nastavi za nekoliko godina smatra se da rezultat ne bi bio isti, što se već ogleda u financijskim problemima udruga.

Rezultati kategorija: građani (pojedinci) s prebivalištem na svojim adresama na području grada Siska

Građani iz uzorka ove kategorije bili su najviše skloni suradnji i željni pomoći u istraživanju. Zaključeno je metodom promatranja sudjelovanjem da žele pomoći na bilo koji način samo da svima u zajednici bude bolje, da se konačno nešto pokrene u pogledu konkretne obnove građevina njihovih sugrađana. Ali na temelju dobivenih rezultat istraživanja, samo ženske ispitanice ove kategorije mogu se svrstati pod premošćujući socijalni kapital, iz ispitnog područja kvart centar, kvart Željezara i tržnica. Ženske ispitanice iz ispitnog područja park, većinom su bile susretljive starije životne dobi (umirovljenice), iznimno zabrinute za budućnost svojih unuka i djece. One su više okrenute obitelji zbog svog radnog statusa. Ispitanice koje se okupljaju u parku mogu se povezati s povezujućim socijalnim kapitala. Claridge smatra da ljudi putem povezujućeg socijalnog kapitala osjećaju podršku i povjerenje i lakše prolaze kroz krizne situacije kroz suradnju (Claridge, 2018). U ovoj kategoriji građanki vidljivo je povjerenje u članove obitelji, izražene su čvrste unutarnje veze i ne toliko izražen strah od budućnosti u gradu.

Muški ispitanici manje su spremni na suradnju okrenuti više svojim obiteljima i svojim problemima. Bili su spremni kratkotrajno nakon potresa pomoći samo određenoj skupini ljudi što rezultati istraživanja dokazuju. Putnam smatra da „...ondje gdje ne postoji prethodni primjer uspješne građanske suradnje, teže je prijeći zapreke sumnje i zabušavanja. Suočeni s novim problemima koji iziskuju kolektivno rješenje, muškarci i žene posvuda se okreću svojoj prošlosti i u njoj traže rješenja“ (Putnam, 2003: 186). Teorija je potvrđena ovim rezultatima istraživanja. Muškim ispitanicima ove kategorije dodijeljen je povezujući socijalni kapitala. Prema rezultatima prethodne kategorije, rezultati su dokazali da su upravo udruge branitelja raspodjeljene u kategoriju povezujući socijalni kapital. Ova kategorija uzorka građana nakon analiziranja, raspoređena je pod povezujući socijalni kapital, jer je bio puno manji broj žena kojima je dodijeljen u početku premošćujući kapitali.

Rezultati kategorija građani (pojedinci) s privremenim smještajem u kontejnerskim naseljima na području grada Siska

Za razliku od prethodne kategorije građana koji su bili susretljivi i željni pomoći u istraživanju, kod istraživanja ove kategorije istraživačica se susrela s dosta problema. Stanovnike kontejnerskog naselja bilo je jako teško motivirati u početku na razgovor o ovoj temi. Njihova umjetno stvorena zajednica jako je zatvorena i ne povjerljiva prema okolini, razvili su dinamiku socijalnog kapitala okrenutog prema unutra. U ovoj kategoriji istraživačica je pronašla najviše obilježja negativnog povezujućeg socijalnog kapitala, pojavljuju se negativni eksterni efekti. Claridge, smatra da povezujući socijalni kapital ima negativne ishode zbog svoje čvrste strukture i isključive prirode ali je s druge strane vrlo važan izvor društvene podrške. Autor u radu zaključuje da mreže s pretjeranim razinama povezanosti imaju tendenciju rađana pristranosti i isključivanju vanjskih skupina (Claridge, 2018). Na temelju navedenog ova kategorija građana svrstana je pod povezujući socijalni kapital. U situacijama kada dolazi do smanjivanja socijalnog kapitala, kao što je u slučaju ove kategorije građana dolazi do porasta „socijalne dezorganizacije“ koja se očituje u porastu kriminala i vandalizma u urbanijim sredinama zaključio je Putnam (Putnam, 2000: 313-318). Iz rezultata prikazanih za ovu kategoriju smanjenje socijalnog kapitala, najviše se očituje u nedostatku povjerenja u područjima koja zauzimaju kontejnerska naselja, dešavaju se krađe i fizički obračuni. U ovoj skupini građana pojavljuje se i oblik razrijeđenog socijalnog kapitala, jer kontejnersko naselje je nastanjeno od ljudi „površnih poznanstva“. Privremeni život na takvom području mogao bi imati i pozitivnu stranu jer je ova vrsta poznanstava važna za „izgradnju raširene norme uopćene uzajamnosti,“ (Putnam i Goss 2002: 10).

7. ZAKLJUČAK

Istraživanjem sekundarnih izvora podataka, na područjima koja nisu bila pogođena krizama vidljivo je da su se veze između građana vremenom razvijale i širile. Poslije Drugog svjetskog rata, Sisak postaje jedan od industrijski najrazvijenijih gradova Hrvatske. Razvoj je bio uvjetovan gospodarski čimbenicima. Socijalni kapital između građana bio je u porastu.

Prosinac 1990. godina, pojavljuje se kriza u Sisku, uzrokovana ratom, proglašenjem SAO Krajine. Grad je mjesecima granatiranja od strane agresora. Građani se dobrovoljno javljaju da bi obranili svoj grad i povezuju u početku u ne naoružane odrede. Zahvaljujući onome što Putnam naziva „povezujućim socijalnim kapitalom“ ljudi sve više postaju vezani uz određenu skupinu i postaju podložni stvaranju klanova s onima koji su im bliski, slični. Degenerirani oblici socijalnog kapitala pod utjecajem kriza mogu oživjeti u vidu populizma i nacionalizma (Claridge, 2018c). Istraživanje potvrđuje ovu teorijsku tvrdnju. Stanovnici, većinom žene i djeca skriveni su po skloništima. Naglašen je osjećaj zajedništva i solidarnosti uz osjećaj straha i ne izvjesnosti. Žene se povezuju, raste osjećaj povjerenja dok su muškarci na bojištu. Zbog jake metaloprerađivačke industrije, grad je imao veliki broj majstora, koji se udružuju i daju ogroman doprinos u naoružavanju hrvatskih branitelja. Povjerenje i zajedništvo između građana bilo je na vrhuncu nakon operacije „Bljesak“, a u iščekivanju operacije „Oluje“ socijalni kapital se povećavao.

Nakon Domovinskog rata, dok je trajala obnova razrušenih građevina, socijalni kapital se povećavao na području grada. Stanovnici su vođeni nacionalnim nabojem i ponosom, pokazivali su povjerenje, participaciju i povezanost. Premošćući socijalni kapital bio je izraženiji. Zajednica je bila otporna. Deindustrijalizacija mijenja stanje u zajednici. Porastom siromaštva i masovnih otkaza, socijalni kapital u zajednici ima silaznu putanju. Sisak je prema popisu stanovništva iz 2021. godine izgubio 20 000 stanovnika, (od 1990. godine do 2020. godine).

Zbog nedostatka radnih mjesta stanovnici su prisiljeni putovati na posao u okolne gradove, najviše prema Zagrebu. Promjenom životnih uvjeta dolazi s vremenom do socijalnog distanciranja i povećanja povezujućeg socijalnog kapitala. Građani se sve više okreću prema obitelji, orijentirani su prema unutra, što postupno dovodi do smanjenja socijalnog kapitala. Na području grada većinom je stanovništvo starije životne dobi (umirovljenici). U škole se svake godine upisuje sve manji broj učenika.

Prosinac 2020.godine, druga kriza u nazad trideset godina uzrokovana potresom rezultirala je snažnim socioekonomskim posljedicama. Sisak iz 2020. godine, potres je dočekaao sa smanjenim povjerenjem građana u državne aktere, velikom nezaposlenošću. Nakon potresa nastala je ogromna materijalna šteta. Šteta koju su najviše osjetili građani slabijeg imovinskog statusa.

Kriza uzrokovana potresom bila je svojevrsna „budnica“. Spontanost građana je pokazala koliko je država ne spremna za ovakve krize. Tolika količina participacije, povezanosti članova udruga s područja grada, ali i građana i udruga iz cijele Hrvatske koji su pokazali svoju solidarnost na najvišoj razini, autorica iz osobnog iskustva može potvrditi da su prve organizirane skupine u prvim satima nakon potresa, došle upravo iz udruga navijača. Između građana se osjetila povezanost i solidarnost za starije građane, stvorila se prijeko potrebna ravnoteža između povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala.

Građani iz cijele Hrvatske pomogli su Sisku koliko su mogli. Ali nakon što su prolazili mjeseci, život u razrušenom gradu, nesigurnom za život, uz konstantne naknadne potrese, dislokacija građana po kontejnerskim naseljima u ne adekvatne uvjete za duži boravak, apela gradonačelnice, obnova ne počinje. Uklanjaju se samo opasne građevine, koje su bile znamenite za povijest grada, nestaju uspomene.

Do završetka istraživanja na ovom radu, situacija nije obećavajuća. Socio-ekonomsko raslojavanje dodatno se pojačalo, ostavilo je velike posljedice za socijalni kapital zajednice. Koliko god da su se udruge građana trudile kao i gradsko poglavarstvo Siska, različitim kulturnim događanjima, povezati ponovo građane i dati im nadu da će ponovo zajedno pobijediti i ovu krizu, mogućnosti za brz oporavak nisu izgledne (jako male). Rezultati istraživanja pokazuju da se s vremenom sve više smanjuje broj udruga na području grada. Mladi ljudi ne osnivaju nove udruge, koje su izrazito važne za stvaranje premošćujućeg socijalnog kapitala.

Socijalni kapital u razdoblju istraživanja za ovaj rad sve se više smanjuje. Uz mjesece strepnje i straha građane sve više iscrpljuju postojeće veze i postepeno dolazi do grupne segregacije. U slučaju grada Siska smatra se da bi bilo poželjno pokušati ponovo izgraditi više premošćujućeg socijalnog kapitala. Zato što je važnost postojanja premošćujućeg kapitala u suradnji ljudi, kako pojedinaca tako i organizacija izvan njihove mreže koje bi mogle utjecati na društvene promjene ili pomoći u pronalaženju različitih oblika pomoći (Claridge, 2018 a).

Zaključak je nakon analiziranja sekundarnih izvora podataka i provedenih strukturiranih i polustrukturiranih intervjua te promatranja sudjelovanjem da se svojstva socijalnog kapitala poput povjerenja, društvenih normi i mreža uistinu „povećavaju upotrebom i smanjuju ne upotrebom, ... stvaranje i uništavanje socijalnog kapitala obilježeno je dobrim i lošim zatvorenim krugovima“ (Putnam, 2003: 182). Istraživanjem sve tri kategorije građana može se zaključiti da su se u kriznoj situaciji svojstva socijalnog kapitala povećala, ali se uočava da što vrijeme više prolazi od krizne situacije uzrokovane potresom smanjuje se socijalni kapital. Dolazi do homogenosti zajednice i sve veće zatvorenosti mreža s prekomjernom povezanosti, kada se situacija donekle normalizirala. Više je izražena negativna strana povezujućeg socijalnog kapitala kroz stvaranje različitih stereotipova i sve više smanjenjem premošćujućeg što uzrokuje neravnotežu između ta dva tipa socijalnih kapitala.

Na temelju kvalitativne analize pokazuje se kako se teza koja je usmjeravala istraživanje, a to je da socio-ekonomske krize utječu na promjenu oblika i dinamike socijalnog kapitala, može potvrditi. Naime, pokazuje se kako je socijalni kapital na području grada Siska za vrijeme Domovinskoga rat i u godinama nakon rata rastao, dok je u situaciji krize za vrijeme potresa iz prosinca 2020. godine bio u porastu, a nakon krize opadao na području grada Siska.

LITERATURA

Bežovan, Gojko (1995) Neprofitne organizacije i kombinirani model socijalne politike. Revija za socijalnu politiku

Bežovan, Gojko (2004) Civilno društvo. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Bežovan, Gojko i Zrinščak, Siniša (2007) Civilno društvo u Hrvatskoj. Zagreb: Jesenski i Turk.

Bourdieu Pierre, Wacquant, Loic (1992) An Invitation to Reflexive Sociology Cambridge, UK. Polity Press

Civilna - zaštita. gov.hr (2020) <https://civilna-zastita.gov.hr/vijesti/potres-kod-petrinje-3357/3357> (Pristupljeno, 15.4.2021)

Claridge, Tristan (2013) Explanation of types of social capital, <https://www.socialcapitalresearch.com/explanation-types-social-capital/>, Pristupljeno, rujan 2021.

Claridge, Tristan (2018) What is bonding social capital, <https://www.socialcapitalresearch.com/what-is-bonding-social-capital/> Pristupljeno, rujan 2021.

Claridge, Tristan (2018a) What is Bridging Social Capital? <https://www.socialcapitalresearch.com/what-is-bridging-social-capital/>

Claridge, Tristan (2018b) What is Linking Social Capital?

Claridge, Tristan (2018c) Functions of social capital—bonding, bridging, linking <https://www.socialcapitalresearch.com/wp-content/uploads/2018/11/Functions-of-Social-Capital.pdf>, Pristupljeno, rujan 2021.

Coleman, James (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital, American

Dzs.hr (2022) Državni zavod za statistiku. gov. hr. , https://podaci.dzs.hr/media/td3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.xlsx, Pristupljeno 10.2.2022.godine. – (Dzs.hr, 2022)

Edwards, R.W. (2004) Measuring Social Capital: An Australian Framework and Indicators. Canberra.

Edin, Kathryn, Laura Lein (1997) Making Ends Meet: How Single Mothers Survive Welfare and Low-Wage Work. Russell Sage Foundation.

Fukuyama, Francis, (2000) Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja

Gajdek, Đuro (2008) Sisačka bojišnica 1991.-1995. Sisak: Narodna knjižnica i čitaonica, Sisak,

Gajdek, Đuro (2011) Sisačko ratno znakovlje. Sisak: Narodna knjižnica i čitaonica, Sisak

Gajdek, Đuro; Pokorny, Snježana (2013) Čime smo branili Hrvatsku u Domovinskom ratu 1991. Zagreb: Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac.

Gašljević, Marjan (2009) „Dnevnik jednog tekuta“. U: Republika Hrvatska i Domovinski rat 1991.-1995. Zapisi sa Banovine 1990., 1991., 1995., ur. Željka Križe Gračanin i Ante Nazor. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 95-368.

Grad Sisak (2015) Strategija razvoja grada Siska 2015-2020, Okvir za strateški razvoj Siska do 2020. godine, https://sisak.hr/wp-content/uploads/StrategijaRazvojaGSk_2015-2020.pdf, Pristupljeno 14.7.2021. - (Grad Sisak, 2015.)

Hart, Polt, Boln, Arjen, Štern, Erik (2010) Politika upravljanja krizama, Službeni glasnik

Healy, Tom (2002) Social Capital: The Challenge of International Measurement -Paper The Measurement of Social Capital at International Level. Paris.

Hrvatski Sbor (2018) Zakon o područjima posebne državne skrbi, Narodne novine br. 106/18.

Hrvatski Sabor (2003) Zakon o udrugama, Narodne novine br.88/01,11/02.

Ivanović, Vesna, (2014) Pojam krize: konceptualni i metodologijski aspekti, <https://hrcak.srce.hr/file/211341>

Keys, Century(1999) “Catastrophe: an investigation into the origins of the modern world“, London, Century Keys, u: Politika upravljanja krizama, 2010:14).

Lalić, Dražen (2014) Pet kriznih godina. Zagreb: Antibarbarus

Muzej-sisak.hr (2021) Gradski muzej Sisak, Povijest Siska, <https://muzej-sisak.hr/povijest-siska/>, Pristupljeno 16.9.2021.godine – (Muzej-sisak.hr, 2021.)

Offe, C. i Fuchs, S. (2002) A Decline of Social Capital? The German Case, u: Putnam, Robert D. (ed.). Democracies in Flux : The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. New York: Oxford University Press.

Paldam, Martin and Svendsen Gert Tinggaard (2002) Missing Social Capital and the Transition in Eastern Europe. Journal of Institutional Innovation, Development and Transition, Vol. 5, 21-34.

Pelling, Mark and Chris High. (2005) "Understanding Adaptation: What Can Social Capital Offer Assessments of Adaptive Capacity?" *Global Environmental Change* 15(4):308–19.

Pokos, Nenad, Živić, Dražen (2000) Demografska obilježja Siska, https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/9/z_9_051.pdf, Pristupljeno, 9.10. 2021. godine

Putnam, Robert (2003) Kako demokraciju učiniti djelotvornom. Zagreb: Fakultet političkih znanosti:

Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster

Putnam, Robert i Gross, D (2002) Introduction. U: Putnam, R., D. (ur.) *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford University Press: Oxford/ New York.

Putnam, Robert (2007) *Kuglati sam: slom i obnova američke zajednice*, Novi Sad: Mediterran Publishing

Rose, Richard (1998) *Getting Things Done in an Antimodern Society: Social Capital Networks in Russia*, Social Capital Initiative Working Paper, World Bank.

Sisačko- moslavačka županija (2018) *Županijska razvojna strategija Sisačko-moslavačke županije*, Službeni glasnik Sisačko- moslavačke županije, broj 23/18, - (SMŽ, 2018.)

Seligman, B, Adam (1997) *A problem of trust*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Social Capital Research, *What is Bonding Social Capital*, (2018) <https://www.socialcapitalresearch.com/what-is-bonding-social-capital/> Pristupljeno 13.7.2021-(S.C.R-B, 2018.)

Social Capital Research, *What is Linking Social Capital*, (2018) <https://www.socialcapitalresearch.com/what-is-linking-social-capital/>

Staveren, Irene and Peter Knorringa, (2007) "Unpacking Social Capital in Economic Development: How Social Relations Matter." *Review of Social Economy* 65(1):107–35.

Strika, Melanija (2005) *Perspektive međudnosa solidarnosti, povjerenja i dobrovoljnosti u hrvatskom društvu*. *Bogoslovna smotra*, 75(4): 1153-1174.

Sztompka, Piotr (1999) *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Šalaj, Berto (2003): Koncept socijalnog kapitala u komparativnoj politici, *Politička misao*, Vol XL, br.4, 126-144 *Journal of Sociology* 94/supplement/:95-120

Šalaj, Berto (2007) *Socijalni kapital*, *Politička misao*, Zagreb

Šprajc, Ivan (2014) Načela djelovanja udruga prema zakonu o udruga. <https://hrcak.srce.hr/file/214341>, Pristupljeno, 30. kolovoza. 2023 – (Šprajc,2014).

Štulhofer, Aleksandar (2004) Percepcija korupcije i erozije društvenog kapitala u Hrvatskoj: 1995-2003: u *Politička misao*, časopis za političke nauke, God. 41(2004), 3, str. 156-169.

Štulhofer, Aleksandar (1999) *Nevidljiva ruka tranzicije: ogledi iz ekonomske sociologije*, Hrvatsko sociološko društvo: Zavod za sociologiju. Filozofski fakultet Zagreb

Vučak, Marko i Zelić, Anto (2009) *Suvremeni pristup kriznom upravljanju*. U: Smerlić T. i Sabol Gabrijela (ur) *Sigurnost i obrana republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu*. (str. 115-133) Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Wolfram Cox, J. & Hassard J. (2010). *Triangulation*. In: Mills, A. J., Durepos, G. &

Wiebe, E. (eds.), *Encyclopedia of case study research*. Thousand Oaks: SAGE publications, 945-948.

World Bank, ECSSD (2002) *Bosnia and Herzegovina: Local Level Institutions and Social Capital Study*

Yin, K. Robert (2003) *Case Study Research: Design and Methods*: SAGE publications, London, New Delhi

PRILOG

PITANJA ZA STRUKTURIRANE INTERVJUE

Udruge

1. Informacije o uzorku žitelja grada Siska koji su sudjelovali u anketi:

- Spol sudionika

- Stručna sprema

- Starosne skupine

2. Kada je osnovana Vaša udruga u gradu Sisku i koliko danas imate članova?

3. Nakon razornog potresa koji je pogodio Sisak 29. prosinca. 2020. godine, je li su i koliko je Vaših članova moralo napustiti svoje domove?

4. Je li se njihovo stambeno pitanje do današnjeg dana uspješno riješilo ili su se odselili s područja grada Siska?

5. Jeste li nakon potresa dobili neku pomoć, koju vrstu pomoći o od koga (Grada Siska) ?

6. Kako ocjenjuje i koliko ste zadovoljni suradnjom grada Siska i vaše udruge?

7. Kako ocjenjujete situaciju između građana za vrijeme i nakon razornog potresa; je li došlo do povećanja ili smanjenja socijalnog kapitala (povjerenja, pomoći, povezanosti, suradnje, moralnog zajedništva, pripadnosti, poštivanja) između građana na području grada Siska ?

8. Koji su problemi u zajednici na području grada Siska, prema Vašem mišljenju, Vaše udruge?

9. S kojom od kategorija udruga građana sa područja grada Siska ste surađivali i planirate surađivati u budućnosti?

10. Koji bi bili Vaši prijedlozi vezani uz povećanje socijalnog kapitala (povjerenja, pomoći, povezanosti, suradnje, moralnog zajedništva, pripadnosti, poštivanja) među građanima na području grada Siska?

PITANJA ZA POLUSTRUKTURIRANE INTERVJUE

Kategorija građani sa prebivalištem na vlastitim adresama

1. Koju ste vrstu pomoći dobili ili pružili nakon potresa?
2. Kako ocjenjujete participaciju volontera nakon potresa, iz prosinca 2020. godine na području grada Siska?
3. Kako ocjenjujete i kako ste zadovoljni reakcijom državnih aktera nakon potresa iz prosinca 2020. godine na području Siska?
4. Smatrate li da su krize uzrokovane Domovinskim ratom i potresom iz prosinca 2020. godine uzrokovale smanjenje ili povećanje kvalitete odnosa među ljudima u zajednici u smislu suradnje, pomaganja i povjerenja?
5. Koji su problemi u zajednici na području grada Siska, prema Vašem mišljenju?
6. Kako vidite svoju budućnost u gradu Sisku?
7. Koji su vaši prijedlozi vezani uz povećanje povjerenja i solidarnosti (povjerenja, pomoći, povezanosti, suradnje, moralnog zajedništva, pripadnosti, poštivanja) na području grada Siska?

Kategorija građana sa privremenim smještajem u kontejnerskom naselju

1. Koju ste vrstu pomoći dobili nakon potrese iz prosinca 2020. godine na području grada Siska?
2. Kako ste si organizirali život u naselju?
3. Je li je preseljenje u kontejnersko nasilje promijenilo vaš život u zajednici? Na koji način?
4. Kako ocjenjujete i kako ste zadovoljni reakcijom državnih aktera nakon potresa iz prosinca 2020. godine na području grada Siska?
5. Smatrate li da su krize domovinski rat i potres iz prosinca 2020. godine uzrokovale smanjenje ili povećanje kvalitete odnosa između ljudima u zajednici?
6. Koji su problemi u zajednici na području grada Siska, prema Vašem mišljenju?
7. Kako vidite svoju budućnost u gradu Sisku?
8. Koji su vaši prijedlozi vezani uz povećanje povjerenja i solidarnosti (povjerenja, pomoći, povezanosti, suradnje, moralnog zajedništva, pripadnosti, poštivanja) na području grada Siska?

SAŽETAK

Šira područja istraživanja u radu su hrvatsko društvo, socijalni kapital, socijalno povjerenje i civilnost. U fokusu istraživanja je socijalni kapital, krize i civilno društvo. Tema istraživanja se odnosi na socijalni kapital na području pogođenom krizama, a uži fokus je studija slučaja Sisak. U posljednjih 30 godina područje Siska pretrpjelo je brojne krize. Teško je stradalo u Domovinskom ratu, kad je dio stanovništva morao napustiti domove. U Zakonu o područjima posebne državne skrbi nalazi se 10% područja grada Siska. Deindustrijalizacija je rezultirala porastom siromaštva i masovnih otkaza, a demografska slika Sisačko-moslavačke županije obilježena je izrazito nepovoljnim socijalnim i ekonomskim kretanjima. Na koncu, nedavni razorni potres iz 2020. godine uzrokovao je (nove) socijalno-ekonomske promjene.

Istraživačko pitanje rada glasi: Što se događa sa socijalnim kapitalom u situacijama krize i nakon krize na području grada Siska? Cilj ove analize je utvrditi razinu i distribuciju socijalnoga kapitala na području Siska, s obzirom na pet sastavnica: civilnost, povezanost, povjerenje, suradnja, participacija (volonterstvo). Osim toga, cilj je razumjeti na koje načine krize mogu utjecati na dinamiku i oblike socijalnog kapitala u ovoj zajednici. Tezu rada smo formulirali na sljedeći način: Socio-ekonomske krize su različito utjecale na oblike i dinamiku socijalnog kapitala u Sisku; dok je kriza vezana uz Domovinski rat utjecala na porast socijalnog kapitala, kriza vezana uz potres ukazuje prvo na porast, a s protokom vremena i na pad socijalnog kapitala.

Istraživanje koje je provedeno od ožujka 2021. godine do kolovoza 2022. godine temeljeno je na studiji slučaja, koja koristi višestruke izvore podataka, desk-top istraživanje, pregled i analizu dostupnih dokumenata i podataka te intervjuje s udrugama i građanima na području Siska. S obzirom na istraživačko pitanje rad se može karakterizirati kao eksplorativni. Podaci su pokazali kako se socijalni kapital u kriznoj situaciji povećava, ali se uočava da što vrijeme više prolazi od krizne situacije uzrokovane potresom dolazi do smanjenja socijalnog kapitala.

Ključne riječi: Socijalni kapital, civilno društvo, krize, Grad Sisak, povjerenje, solidarnost

SUMMARY:

The broader research areas in this paper include Croatian society, social capital, social trust, and civility. The focus of the research is on social capital, crises, and civil society. The research topic pertains to social capital in crisis-affected areas, with a narrower focus on the case study of Sisak. Over the past 30 years, the Sisak region has endured numerous crises. It suffered greatly during the Homeland War, when a portion of the population had to leave their homes. The Law on Areas of Special State Concern designates 10% of the Sisak city area. Deindustrialization resulted in an increase in poverty and mass layoffs, while the demographic situation of the Sisak-Moslavina County is marked by highly unfavorable social and economic trends. Finally, the recent devastating earthquake of 2020. caused (new) socio-economic changes.

The research question of the paper reads: What happens to social capital in crisis situations and after the crisis in the Sisak city area? The aim of this analysis is to determine the level and distribution of social capital in the Sisak area, with regard to five components: civility, connectivity, trust, cooperation, participation (volunteering). In addition, the goal is to understand how crises can affect the dynamics and forms of social capital in this community. We have formulated the work thesis as follows: Socio-economic crises have had a different impact on the forms and dynamics of social capital in Sisak; while the crisis related to the homeland war affected the increase in social capital, the earthquake-related crisis indicates first an increase, and with the flow of time a decline in social capital.

The research conducted from March 2021 to August 2022 is based on a case study that utilizes multiple data sources, desktop research, review and analysis of available documents and data, as well as interviews with associations and citizens in the Sisak area. Considering the research question, the paper can be characterized as exploratory. The data showed that social capital increases in a crisis situation, but it is observed that the more time passes from the earthquake-induced crisis, there is a decrease in social capital.

Keywords: Social capital, civil society, crises, the city of Sisak, trust, solidarity